

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Pedagogická fakulta

Ústav pedagogiky a sociálních studií

Diplomová práce

Mgr. Denisa Pertlíková

Volnočasové aktivity dětí a mládeže z hlediska trestního práva

Olomouc 2019

Vedoucí práce: doc. PaedDr. Marcela Musilová, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci „*Volnočasové aktivity dětí a mládeže z hlediska trestního práva*“ vypracovala samostatně pod vedením doc. PaedDr. Marcely Musilové, Ph.D. a uvedla jsem v seznamu literatury všechny použité literární a odborné zdroje.

V Olomouci dne 8. dubna 2019

Mgr. Denisa Pertlíková

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala doc. PaedDr. Marcele Musilové, Ph.D. za odborné vedení práce, rady a cenné připomínky, kterými přispěla k vypracování této práce.

ANOTACE

Jméno a příjmení	Mgr. Denisa Pertlíková
Katedra	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce	doc. PaedDr. Marcela Musilová, Ph.D.
Rok obhajoby	2019
Název práce	Volnočasové aktivity dětí a mládeže z hlediska trestního práva.
Název práce v angličtině	Free-time activities for children and teenagers from the criminal law standpoint.
Anotace práce	Diplomová práce je zaměřena na děti a mládež ve volném čase z hlediska trestního práva. Hlavním cílem diplomové práce je vytvoření struktury vyučovací hodiny, zabývající se primární prevencí kriminality při volnočasových aktivitách s názvem: Jak nebýt obětí trestného činu při volnočasových aktivitách.
Klíčová slova	Kriminalita, děti, mládež, oběť
Anotace v angličtině- Summary	This diploma thesis deals with children and teenagers and their free time from the standpoint of criminal law. The main goal of this thesis is creating a structured lesson plan dealing with primary prevention of criminality during free-time activities. The lesson is named: "How not to be a crime victim during free-time activities."
Klíčová slova v angličtině- Keywords	Crime rate, children, young people, victim
Přílohy vázané v práci	1 x CD
Rozsah práce	77 stran
Tabulky a grafy	2 tabulky
Jazyk práce	Čeština

OBSAH

Anotace.....	4
Obsah.....	5
Úvod.....	7
1 Volnočasové aktivity dětí a mládeže.....	9
1.1 Volnočasové aktivity a jejich vymezení	9
1.2 Volnočasové aktivity a jejich organizování.....	11
1.3 Děti a mládež a její zvláštnosti	15
2 Trestné činy z pohledu volnočasových aktivit	21
2.1 Trestné činy a jejich vymezení	21
2.2 Postavení dětí a mládeže v trestním řízení.....	22
2.3 Děti a mládež jako pachatelé trestných činů.....	24
2.4 Děti a mládež jako poškození a oběti trestných činů.....	26
2.5 Pomoc dětem a mládeži jako obětem trestných činů.....	30
3 Vybrané trestné činy páchané v rámci volnočasových aktivit dětí a mládeže	33
3.1 Trestné činy majetkového charakteru	33
3.2 Trestné činy v sexuální oblasti.....	36
3.3 Trestné činy násilné	39
3.4 Statistická data vybraných trestných činů.....	43
4 Agrese, šikana při volnočasových aktivitách	45
4.1 Agresivita a agrese	45
4.2 Vymezení šikany a přístupy ke studiu	48
4.3 Vývojová stádia šikany a její formy	53
4.4 Charakteristika agresora a oběti a jejich typologie	55
4.5 Kyberšikana	57
4.6 Prevence šikany na školách	58
5 Teoretické základy tvorby vyučovací hodiny prevence trestné činnosti na ZŠ	60
5.1 Základní škola a primární prevence na 2. stupni ZŠ.....	60
5.2 Základy tvorby výukové hodiny	63
5.3 Teoretický podklad pro ukázkovou výukovou hodinu	65

6 Praktická příprava vyučovací hodiny prevence kriminality.....	68
Závěr.....	74
Seznam literatury a zdrojů.....	75

ÚVOD

V současné době stále získává na významu práce s mladými lidmi, a to jak s dětmi, tak i s dospívající mládeží a i s dospělými lidmi v jejich volném čase. Stále více rostou požadavky na kvalitní a smysluplné využívání volného času, aby kromě odpočinku po plnění svých povinností, dalo lidem trávení volného času i nové poznatky, zkušenosti a dovednosti. Tyto potřeby se odráží i v požadavcích na pracovníky, kteří se volným časem zabývají a lektorují různé volnočasové aktivity, a kladou na tyto pracovníky nové a zvýšené nároky.

Při trávení volného času různými volnočasovými aktivitami, a to jak organizovanými, tak i neorganizovanými, se děti a mládež setkávají i s různými negativními jevy, kdy některé z nich mohou nabývat charakteru protiprávního jednání vedoucího až k páchání trestné činnosti. Děti a mládež se mohou stát oběťmi trestné činnosti a to jak ze strany pracovníků, kteří s nimi pracují, tak i ze strany jiných lidí, a mohou se stát i obětí trestné činnosti ze strany svých vrstevníků. Na druhou stranu pak i oni sami mohou při volnočasových aktivitách trestnou činnost páchat, a to jak vůči svým vrstevníkům, tak i vůči ostatním lidem.

Téma diplomové práce **Volnočasové aktivity dětí a mládeže z hlediska trestního práva** jsem zvolila hned z několika důvodů. Jedním z nich je ten, že svůj profesní život chci věnovat práci s dětmi a mládeží i při volnočasových aktivitách, které považuji za velmi významnou součást života každého mladého i dospělého člověka. Dalším důvodem výběru tématu diplomové práce je skutečnost, že trestná činnost, její potírání a hlavně prevence trestné činnosti je v současné době celospolečenským fenoménem v naší zemi, ale i v dalších zemích celého světa. Trestná činnost je spojena se zásahem do práv jiných osob a často se jedná o zásah závažného charakteru. Proto jsem se spojením volnočasových aktivit dětí a mládeže a trestné činnosti chtěla zabývat ve své diplomové práci.

Hlavním cílem diplomové práce je vytvoření struktury vyučovací hodiny zabývající se primární prevencí kriminality při volnočasových aktivitách s názvem: **Jak nebýt obětí trestného činu při volnočasových aktivitách**. Dílčími cíli diplomové práce je vymezit základní pojmy k oběti a pachateli trestných činů z řad dětí a mládeže, dále vymezit základní pojmy týkající se mládeže i s ohledem na její specifika z hledisek trestního práva, pedagogiky a psychologie.

Diplomová práce se skládá ze dvou částí, teoretické a praktické. V části teoretické budou zpracovány informace a poznatky získané z odborné literatury našich odborníků v jednotlivých oblastech. Odborné publikace patří mezi kvalitní díla plně vystihující problematiku řešenou v diplomové práci. V jednotlivých částech diplomové práce se budu zabývat volnočasovými aktivitami dětí a mládeže a specifiky dětí a mládeže, trestnou činností z pohledu volnočasových aktivit a některými vybranými konkrétními trestnými činy. Následující kapitoly budou pojednávat o dalším fenoménu dnešní doby, a to o šikaně a agresi, primární prevenci trestné činnosti na školách a teoretickými základy tvorby ukázkové výukové hodiny. V druhé části diplomové práce, praktické, se pokusím vytvořit přípravu na konkrétní ukázkovou vyučovací hodinu s tématem „Jak nebýt obětí trestného činu při volnočasových aktivitách“.

1 VOLNOČASOVÉ AKTIVITY DĚTÍ A MLÁDEŽE

V první kapitole teoretické části práce se zabýváme samotným pojmem **volný čas**, dalšími základními pojmy této problematiky, rozdělením volnočasových aktivit a odlišnostmi volnočasových aktivit od školního vyučování. Dále zvláštnostmi věkové skupiny dětí a mládeže z různých hledisek.

1.1 VOLNOČASOVÉ AKTIVITY A JEJICH VYMEZENÍ

Nejprve uvedeme, co vlastně **volný čas** je a čím je charakterizován. Výkladů tohoto pojmu je samozřejmě víc, ale za nejpřiléhavější můžeme považovat definici Bedřicha Hájka¹, který uvádí, že „*Volný čas chápeme jako dobu, která člověku umožňuje svobodnou volbu činnosti.*“ Volnočasovou aktivitu si volíme sami, není nijak omezena společenskými nebo osobními povinnostmi, provádíme ji dobrovolně, je z ní pocit uspokojení, a také nám přináší příjemné zážitky.

Jiné vymezení pojmu *volný čas* uvádí Jiří Linhart,² podle něhož je: „*Volný čas chápán jako čas, kdy člověk nevykonává činnosti pod tlakem závazků, které vyplývají z jeho společenského začlenění, zvláště dělby práce a z nutnosti zachovat svůj biofyziologický či rodinný systém.*“ Člověk si tedy musí splnit své pracovní a nepracovní povinnosti a volný čas je ten, který po splnění povinností člověku zbývá.

Jiní autoři volný čas vymezují různými definicemi, ale v zásadě je možno uvést, že se jedná o čas, který v mezích svých možností může každý člověk využívat podle svého přání a libosti a to různými způsoby, které mu přinášejí hlavně radost a vnitřní uspokojení a také regeneraci fyzických i duševních sil odpočinkem a zábavou a rovněž pomáhají v rozvoji jeho osobnosti v různých činnostech a mohou i v některých případech zlepšovat kvalifikaci lidí.

V literatuře se objevuje i další pojem, a to **čas polovolný**. Uvádí jej Bedřich Hájek,³ jako čas, kam se řadí hraniční činnosti na pomezí času povinného a vázaného, jedná se o aktivity,

¹ HÁJEK, Bedřich et al. *Děti, vedoucí, volný čas*. Praha: Institut dětí a mládeže MŠMT ČR, 2004. s. 28.

² LINHART, Jiří, ed. *Velký sociologický slovník. Sv. 1, A-O*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1996. s. 156.

³ HÁJEK, B., B. HOFBAUER a J. PÁVKOVÁ. *Pedagogické ovlivňování volného času: současné trendy*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008. s. 11.

kteřé přinášejí radost a současně i případný praktický užitek, jako jsou příkladně ruční práce, kutilství nebo zahrádkaření.

S vymezením pojmu **volný čas** přímo souvisí pojem **volnočasové aktivity**. Jedná se o aktivity, které jsou prováděny v rámci volného času. Trávení volného času je vysoce individuální záležitostí, jiné zájmy k volnočasovým aktivitám mají děti a mládež, jiné dospělí lidé a jiné senioři. Závisí na věku a pohlaví jedinců i tom, jakou mají náplň svých povinností. Rozdíly mezi volným časem dětí a dospělých uvádí Bedřich Hájek⁴ tak, že mezi volným časem dětí a dospělých existují značné rozdíly, které jsou ovlivněny jak množstvím volného času, tak složením prováděných činností ve volném čase, tak i mírou jeho záměrného ovlivňování. Více volného času mají většinou děti, pokud se nejedná o děti přetěžované povinnostmi ve škole, četnými zájmovými činnostmi (jedná se většinou o děti ambiciózních rodičů), a děti, které se věnují zájmové činnosti (například sportovní) na špičkové a vrcholové úrovni nebo děti přetěžované pracovními povinnostmi, jenž většinou z rodinných důvodů, nejčastěji pro pracovní vytíženost rodičů nebo absenci jednoho z rodičů, jsou nuceni se starat velkým dílem o domácnost, mladší sourozence a plnit další úkoly v rodině. Protipólem uvedených dětí jsou děti, které naopak mají velké množství volného času a samy si s časem nedokážou poradit. Důvodem může být malé množství školních nebo rodinných povinností, nebo povinnosti jedinci odmítají plnit a neplní je. Pak se děti nudí a nudu zahánějí činnostmi, které neprospívají jejich rozvoji a mohou jim naopak škodit a jsou nežádoucí z hlediska společnosti. Mohou samy nebo s partou vrstevníků experimentovat s návykovými látkami jako je tabák, alkohol, drogy, mohou se u nich projevit sklony k agresivitě, vandalství a další negativní činnosti. Z výchovného hlediska je nedostatek a nadbytek volného času problematický, ideálním stavem je, aby dítě mělo všestranné zájmy a jeden nebo několik zájmů trvalejších a hlubších. Mezi dětmi se vyskytují skupiny dětí, které nemají trvalejší zájmy nebo mají zájmy nestálé, pestré nebo proměnlivé, děti s jednostranným a vyhraněným zájmem nebo se zájmem o určitý obor, ale také děti, které mají zájmy nežádoucí a problematické.

Podmínky pro realizaci činností ve volném čase a ovlivňování volného času dětí popisuje Bedřich Hájek,⁵ který uvádí, že podmínky musíme vnímat tak, jak je vnímají samy děti. Je

⁴ HÁJEK, B., B. HOFBAUER, a J. PÁVKOVÁ. *Pedagogika volného času*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2003. s. 20-21.

⁵ HÁJEK, Bedřich et al. *Děti, vedoucí, volný čas*. Praha: Institut dětí a mládeže MŠMT ČR. 2004. s. 29-31.

potřebné se zabývat motivací dětí k provádění konkrétních volnočasových aktivit. Motivace může být různá, může se jednat o relaxaci, kdy je činnost zdrojem odpočinku, zábavy či osobního uspokojení. V dalším případě se jedná o prestižní motivaci, když konkrétní činnost má ve společnosti či před kamarády značnou prestiž, příkladem může být účast na životě VIP společnosti a jiné. Další může být sociální motivace, kdy činnost umožňuje být ve společnosti lidí, kteří dítěti vyhovují. Jiným motivem může být rodinná motivace, že si činnost přeje někdo z rodiny. Další je edukační motivace a zde je v popředí potřeba dítěte se vzdělávat a něčemu novému se naučit. V průběhu času se výše uvedené motivace mohou měnit či prolínat. Vlastní představy dítěte o trávení volného času a jeho motivace může být brzděna různými bariérami, jako je odpor rodičů, nedostatek vhodných příležitostí, málo volného času, ale i nedostatek finančních prostředků a další. Potom je většinou potřeba najít kompromisní řešení.

Z činitelů, kteří ovlivňují trávení volného času, je potřeba uvést, že jednotliví činitelé působí ve vzájemné interakci a jsou jimi:

- přirozené výchovné instituce, kterými jsou rodina, lokální pospolitosti, skupiny vrstevníků
- instituce se zprostředkovaným výchovným působením, kterými jsou společenské prostředí, občanská sdružení, hromadné sdělovací prostředky a jiné
- instituce s přímým výchovným působením, kterými jsou školská zařízení, školy, vzdělávací subjekty a další

1.2 VOLNOČASOVÉ AKTIVITY A JEJICH ORGANIZOVÁNÍ

Volnočasové aktivity jsou činnosti, jejichž základem je zájem dítěte na určité činnosti. Proto je možno volnočasové aktivity uvádět i jako činnosti zájmové. Termín **zájem** popisuje Bedřich Hájek⁶ jako relativně stálé zaměření osobnosti. Souvisí s celkovým zaměřením osobnosti dítěte, jedná se o relativně trvalou snahu se zabývat určitou činností nebo předmětem, kterému jedinec přikládá důležitou roli, přikládá mu zvláštní hodnotu a přináší mu kladné citové uspokojení a naladění. Zájmy jsou řazeny ve struktuře osobnosti mezi vlastnosti aktivačně motivační. Jedinec nejčastěji své zájmy rozvíjí v oblastech, ve kterých dosahuje úspěchu a uspokojení. Vyvíjí snahu i o překonávání překážek při naplňování této

⁶ HÁJEK, B., B. HOFBAUER a J. PÁVKOVÁ. *Pedagogické ovlivňování volného času: současné trendy*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008. s. 164.

činnosti. Zájmy souvisí se schopnostmi a vlohami jedince. Zájmová činnost pro dítě znamená prožívání kladných citů, relaxaci po prožitých negativních citech a ukazuje mu vlastní možnosti a schopnosti volit si a vykonávat určitou činnost na základě vlastního rozhodnutí a vůle. Proto vhodná zájmová činnost dítě podporuje a rozvíjí jeho samostatnost i tvořivost a je pro dítě celkově prospěšná, zejména pro rozvoj osobnosti pro další život.

Zájmy a následné činnosti rozděluje Bedřich Hájek⁷ podle různých kritérií. Jedním je rozdělení podle úrovně činnosti na aktivní a receptivní, kdy u aktivních zájmů dítě samo provádí nějakou činnost nebo produkuje nějaké hodnoty. Příkladem je sportovní činnost, zpěv, kreslení a další, kdežto u receptivních dítě pouze pasivně vnímá předmět svého zájmu. Může se jednat o sledování nějakého představení, filmu, přednášky a podobně. Dalším rozdělením je rozdělení podle intenzity zájmu, a to na zájmy hluboké a zájmy povrchní. Dále autor uvádí rozdělení podle časového trvání zájmu na krátkodobé, dočasné nebo přechodné zájmy. Jiné rozdělení je podle stupně koncentrace na zájmy jednostranné a mnohostranné. Jiným rozdělením je z hlediska společenských norem na zájmy žádoucí a nežádoucí.

Důležité je rozdělení zájmové činnosti podle zájmových oblastí. Toto rozdělení již je důležité pro praxi z organizačních důvodů zařízení, které tyto služby poskytují. Rozlišujeme:

- **rukodělné činnosti**, které podporují hlavně manuální dovednosti, rozvíjejí jemnou motoriku, představivost, příkladem jsou konstrukční práce, hry se stavebnicemi, šití, vaření
- **technické činnosti**, které rozvíjejí technickou představivost, konstrukční dovednosti a přesnost, příkladem jsou modelářství, radiotechnika
- **přírodovědecká zájmová činnost**, která rozvíjí vztah k přírodě, seznamuje s přírodními vědami, příkladem jsou pěstitelské a chovatelské práce, akvaristika a jiné
- **estetickovýchovné činnosti**, které rozvíjejí představivost, vztah k estetickým hodnotám, podporují emocionální složku osobnosti, příkladem je hra na hudební nástroj, tanec, literatura, výtvarné činnosti
- **tělovýchova a sport**, které rozvíjejí fyzickou zdatnost, psychickou odolnost proti stresu, smysl pro toleranci a fair-play, příkladem jsou jednotlivá sportovní odvětví
- **turistika**, která spojuje prvky tělovýchovné, společenskovední a přírodovědné

⁷ HÁJEK, B., B. HOFBAUER a J. PÁVKOVÁ. *Pedagogické ovlivňování volného času: současné trendy*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008. s. 166-168.

- **společenskovední zájmová činnost**, která rozvíjí jazykové znalosti, historii a znalosti o společnosti, příkladem je jazykové vzdělávání, sběratelství, folklor a další
- **výpočetní technika, PC**, rozvíjí u dětí počítačovou gramotnost, schopnost užívat výpočetní techniku i komunikační techniky a jedná se o nejrychleji a nejprogresivněji se vyvíjející obor

Jako poslední, ale velmi důležité, je rozdělení zájmové činnosti na organizovanou, kdy činnost probíhá pod přímým vedením pedagoga, a spontánní činnosti, kdy zařízení nabídne pouze prostředí a podmínky pro neformální trávení volného času, například volně přístupná hřiště v areálech školských zařízení nebo škol.

K organizování volnočasových aktivit je potřeba uvést, že zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, dále jen školský zákon⁸ a vyhláška č. 74/2005 Sb. o zájmovém vzdělávání⁹ vymezují, že do školských zařízení pro zájmové vzdělávání jsou zahrnuta střediska volného času, kterými jsou domy dětí a mládeže a stanice zájmových činností a dále školní družiny a školní kluby. Dalšími zařízeními jsou podle vyhlášky č. 108/2005 Sb. o školských, výchovných a ubytovacích zařízeních a školských účelových zařízeních domovy mládeže, internáty a školy v přírodě.

Práce ve školských zařízeních se liší od vzdělávacího procesu ve škole tím, jak uvádí Bedřich Hájek,¹⁰ že:

- účast na aktivitách ve školských zařízeních není určenou povinností jako školní docházka, jedná se o relativně samostatné rozhodnutí dítěte nebo jeho zákonných zástupců, přijímání dětí nepodléhá správnímu řízení a zařízení nevystavuje žádná právně podložená vysvědčení

⁸ ČESKO. Zákon č. 561/2004 Sb., ze dne 24. 9. 2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).msmt.cz [online]. © 2004-2019 [cit. 2019-03-09]. Dostupné z <http://www.msmt.cz/dokumenty-3/skolsky-zakon-ve-zneni-ucinnem-od-15-2-2019>

⁹ ČESKO. Vyhláška č. 72/2005 Sb., ze dne 9. 2. 2005 o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů.msmt.cz [online]. © 2005-2019 [cit. 2019-03-09]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlaska-c-72-2005-sb>

¹⁰ HÁJEK, B., B. HOFBAUER a J. PÁVKOVÁ. *Pedagogické ovlivňování volného času: současné trendy*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008. s. 141-142.

- program činnosti a postup zařízení vychází více ze skutečných úrovní zájmů než ze závazných norem stanovených pro školní vzdělávání, nejsou stanoveny vzdělávací standardy, dostatečný prostor pro individuální přístup a vlastní tempo činnosti
- časová volnost skýtá možnost pro využití nejrozličnějších metod a forem práce
- v souvislosti s výše uvedeným jsou větší možnosti využití k činnostem v různých prostorách, činnosti mohou být snadněji měnitelné a dynamičtější než v klasické školní třídě

Jednotlivá zařízení pro zájmové vzdělávání specifikuje ve své knize Bedřich Hájek¹¹ a jedná se o:

- **Středisko volného času**, jsou jimi dům dětí a mládeže a stanice zájmových činností, jedná se nejčastěji o právní subjekty. Domy dětí a mládeže mají na rozdíl od stanice zájmových činností širokou působnost a mohou je využívat jak žáci, děti, studenti, tak i pedagogové, rodiče s dětmi i další osoby. Jednotlivými formami zájmového vzdělávání jsou zájmová činnost příležitostná, pravidelná zájmová činnost, táborová činnost, osvětová činnost, individuální práce s účastníky vedoucí k rozvoji nadání, nabídka otevřených spontánních aktivit, organizace soutěží a přehlídek vyhlašovaných nebo spoluvyhlašovaných MŠMT ČR.
- **Školní družina** je nejčastěji zřizována v základní škole nebo jako samostatné zařízení pro více škol. Je přednostně určena žákům prvního stupně základního vzdělávání. Základní formou činnosti školní družiny je pravidelná pedagogická práce s žáky, dále příležitostné aktivity (např. besídky) a spontánní aktivity (např. pobyt venku na hřišti), odpočinkové činnosti k odstranění únavy, příprava žáků na vyučování.
- **Školní klub** je určen pro žáky druhého stupně základní školy a žákům nižších ročníků víceletých gymnázií věkem odpovídajícím žákům druhého stupně základní školy. Jsou prováděny zájmové aktivity formou různých kroužků, příležitostných akcí i spontánních činností.
- **Školská výchovná a ubytovací zařízení**, kterými jsou domovy mládeže a internáty. Domovy mládeže zajišťují žákům středních škol a vyšších odborných škol ubytování, stravování a výchovné působení. Žáci vykonávají přípravu na vyučování

¹¹ HÁJEK, B., B. HOFBAUER a J. PÁVKOVÁ. *Pedagogické ovlivňování volného času: současné trendy*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008. s. 142-152.

v pravidelném denním režimu. Internáty jsou zřízeny pro žáky a děti se zdravotním postižením a jedná se o pokračování škol pro ně zřízených.

- **Výchovná zařízení pro ústavní výchovu**, kterými jsou dětské domovy, diagnostické ústavy, dětský domov se školou a výchovný ústav. Dětské domovy slouží jako zařízení pro ústavní výchovu dětí ve věku nejčastěji od 3 do 18- ti let.
- **Nestátní neziskové organizace**, kdy se jedná o organizace dětí a mládeže a občanská sdružení. Věnují se dětem a mládeži, jsou důležitým prvkem systému, jako příklad uveďme Skaut, Pionýr, Sokol a další.
- **Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež** jsou určena pro neorganizovanou mládež a děti, které se nachází v obtížné životní situaci, jsou ohroženi sociálně patologickými jevy, mají vyhraněný životní styl neakceptovatelný většinou společností a jejich cíl je pomoci jim v jejich nepříznivé situaci. Jako formy služeb nabízí volný vstup a pobyt v zařízení, volnočasové aktivity, sociální služby a aktivity a činnosti zaměřené na prevenci.
- **Živnosti**, kdy se jedná o subjekty, které dětské volnočasové aktivity nabízejí na komerčním základě, a to ve všech oblastech dětských volnočasových aktivit.

Na závěr této kapitoly je nutno ještě uvést, že mezi nezanedbatelné volnočasové aktivity patří i aktivity individuální, kdy děti a mládež provozují samostatně a neorganizovaně volnočasové aktivity. Patří mezi ně četba, individuální sport, sledování televize, návštěvy kin a jiné činnosti a hlavně v poslední době aktivity spojené s výpočetní technikou a mobilními telefony. Stále více času děti tráví u počítače, většinou při hraní různých her, dále surfování na internetu a aktivitami na sociálních sítích. Mnoha dětem již díky této činnosti hrozí návyk na tzv. virtuální drogu.

1.3 DĚTI A MLÁDEŽ A JEJÍ ZVLÁŠTNOSTI

V následující kapitole diplomové práce si vymezíme rozdíly a zvláštnosti dětí a mládeže, kterými se liší od dospělé populace. Věková kategorie děti a mládež zahrnuje jedince, kteří se nachází stále ve vývoji, a to jak fyzickém, psychickém, emocionálním, tak i o dalších stránkách vývoje. Jedná se o nevyzrálé jedince, kteří díky těmto rysům jsou více zranitelní, a případné negativní události, které prožijí v této etapě svého života, je mohou poznamenat na dlouhou dobu nebo po celou dobu života. A právě pro tyto skutečnosti společnost věkové skupině dětí a mládeže zaručuje různé zvláštnosti a privilegia. Problematikou dětí a mládeže se zabývají různé vědní obory a ke studiu dětí a mládeže přistupují z rozličných hledisek a

směrů. Kategorii dětí a mládeže můžeme vymežit různými hledisky podle vědeckých disciplín, které se problematikou dětí a mládeže zabývají. Nejčastěji používaným kritériem pro vymezení kategorie dětí a mládež je kritérium věku. Kategorii dětí a mládeže vymežíme z hledisek různých vědeckých disciplín, a to z hlediska vývojové psychologie, kriminologie, pedagogiky a trestního práva. Každý z uvedených vědních oborů na kategorii dětí a mládeže pohlíží z jiných úhlů pohledu. Pro potřeby práce budeme považovat za kategorii dětí a mládež osoby od počátku školní docházky, což je od 6-ti let, do období zletilosti, což je dovršení 18-ti let věku, jak uvádí § 30, odstavec 1 zákona č. 89/2012 Sb. občanský zákoník.¹²

Z hlediska **vývojové psychologie** je nutno uvést, že vědní obor se zabývá psychickým vývojem lidského jedince od jeho narození až po jeho úmrtí. Jitka Šimíčková Čížková¹³ uvádí, že psychický vývoj je mnohotvárný a složitý proces a jedná se o sled psychických a tělesných změn a tyto změny jsou nezvratné a zákonité a kvalitativního a kvantitativního rázu. Jedná se o změny progresivního charakteru, od jednoduchých po složitější, od nižších forem k vyšším. Jsou však spojeny s determinačními činiteli rozvoje a s časem, ve kterém probíhají. Vývoj lidského jedince prochází různými vývojovými etapami a je složen z různých vývojových změn, které je možno smysluplně vývojově vysvětlit. Periodizaci lidského vývoje vytvořili různí autoři a tyto periodizace se mírně liší. Je třeba vzít v úvahu, že každý člověk, jedinec, je jiný a v mnoha případech se jeho skutečný vývoj může lišit od vědeckých teorií. Jitka Šimíčková Čížková¹⁴ ve svém díle charakterizuje a popisuje jednotlivá období lidského života na období prenatální, perinatální, postnatální, období kojenecké, batolecí, období předškolního věku, mladšího školního věku, dospívání a to prepuberty a puberty, adolescence, dospělosti mladší, střední a starší a stáří. Pro potřeby této práce se budeme zabývat podrobněji pouze obdobím mladšího školního věku, dospíváním a adolescencí.

¹² ELIÁŠ, Karel. ed. a Marek SVATOŠ ed. *Nový občanský zákoník 2014: rejstřík: redakční uzávěrka* 26. 3. 2012. Ostrava: Sagit, 2012. ÚZ: úplné znění; č. 900. s. 13.

¹³ ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, Jitka et al. *Přehled vývojové psychologie*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2005. s. 7.

¹⁴ ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, Jitka et al. *Přehled vývojové psychologie*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2005. s. 18-30.

Mladší školní období vymezuje Josef Langmeier a Dana Krejčířová,¹⁵ kteří uvádějí, že mladší školní období je vymezeno věkem dítěte od 6 až 7 let, dobou, kdy dítě vstupuje do školy a je ukončeno věkem 11-12 let, tedy věkem, ve kterém jsou patrné první projevy pohlavního dospívání. Děti jsou velmi silně ovlivňovány počátkem školní docházky, školním prostředím, které někdy bývá označováno jako věk střízlivého realismu, kdy školák je plně zaměřen na to, co je a jak to je. Chce pochopit okolní svět, snaží se být vůči němu aktivní. Dochází k plynulému tělesnému růstu, zlepšuje se hrubá i jemná motorika, smyslové vnímání. Dochází k rychlému vývoji řeči a značnému rozvoji paměti. Narůstá schopnost seberegulace, sebezpečí a sebehodnocení, vyvíjí se morální vědomí a jednání. Navazuje první přátelství, buduje vlastní identitu, a to včetně identity sexuální.

Období **dospívání** rozděluje Jitka Šimíčková Čížková¹⁶ na období **prepuberty**, u dívek začíná ve věku kolem 10. roku a u chlapců kolem 11. roku věku a období **puberty**, které u dívek začíná kolem 12,5 roku věku a chlapců kolem 13. roku věku. Jedná se o období přechodu z dětství do dospělosti. Na období puberty je pohlíženo jako na období bouří a stresů. Dochází ke značným změnám v psychickém i fyzickém vývoji. V porovnání s minulostí se v posledním století zrychlil vývoj a růst dětí, fyzické změny u dětí nastupují v dřívějším věku, děti jsou vyšší postavy i větší hmotnosti. Tato skutečnost se nazývá **sekulární akcelerace**.

V období **prepuberty** dochází k rychlému růstu těla a končetin dítěte a k jeho vytáhlosti. Vlivem zvýšené produkce pohlavních hormonů dochází k růstu druhotných pohlavních znaků, začíná se projevovat sexuální pud. Dochází k rozdílu mezi somatickým a psychickým vývojem jedince, somatický předstihuje psychický. V hrubé motorice se objevuje neobratnost, rozkolísanost v chování, časté střídání nálad. Vyrůstá význam fantazie, může dojít k dennímu snění, které může ovlivnit školní výkon. Dochází k rozvoji logické paměti, dívky jsou lepší v jazykové výuce, chlapci v matematice a prostorových úlohách. V období prepuberty je v popředí citová labilita a proměnlivost, výbušnost chování. Jedinci jsou výrazně citliví na nespravedlnost i na vlastní kritiku. Dívky i chlapci kladou velký důraz na svůj vzhled,

¹⁵ LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 4. přeprac. a dopl. vyd. Praha: Grada Publishing 2., 2006. s. 117-140.

¹⁶ ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, Jitka et al. *Přehled vývojové psychologie*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2005. s. 102-105.

k rodičům jsou odmítaví. Začínají si vytvářet skupiny, ale pouze mezi stejnými pohlavími, projevují se prvky osamostatňování od rodiny.

V období **puberty**, jak uvádí Jitka Šimíčková Čížková,¹⁷ dochází k vyrovnání rozdílů mezi somatickým a psychickým vývojem, růst se zpomaluje. Začíná pohlavní dozrávání, dítě se mění na jedince zralého biologicky, schopného sexuální reprodukce. Tělo začíná mít tvar dospělého jedince, zlepšuje se fyzická výkonnost. Dochází k rozvoji logické paměti, myšlení je dokonalejší, objevují se projevy racionalismu v jednání. Mívá radikalismus v myšlení, provádí unáhlené soudy a hodnocení. Začíná zájem o osoby opačného pohlaví, první zamilovanost a koketování. Snaží se prosazovat vlastní názory, navazovat nové kontakty, snahy o vlastní nezávislost.

O období **adolescence** uvádí Jitka Šimíčková Čížková,¹⁸ že ukončuje dobu mezi dětstvím a dospělostí. Období začíná u chlapců kolem 17. roku věku a u dívek kolem 16. roku věku. Vyrovnávají se rozdíly mezi pohlavími. Adolescent má nejdůležitější vývojový úkol vytvoření pocitu vlastní identity, nastává údobí osamostatňování se od vlastní rodiny, u studentů vysokých škol se doba osamostatňování prodlužuje, déle bývají závislí na rodičích. Jedinec by měl přijmout hodnotové normy společnosti. Adolescenti mají vysokou fyzickou výkonnost, ale pouze krátkodobou. Somatický vývoj je ukončen, zvyšuje se naléhavost a význam sexuálního pudu. V kognitivním vývoji je typický ve svém radikalismu a nekompromisnosti, přetrvává kritický realismus. Stává se sebekritickým, obrací se do svého nitra, systematizuje své poznatky. Rozvíjí své sociální vazby po stránce jak kvantitativní, tak kvalitativní. Na přehnanou autoritativnost dospělých reagují odporem a vyvolávají konflikty, hovoří se o generačním problému. Potřeba sdružování a navazování prvních lásek, erotických vztahů. Velmi důležitým úkolem adolescenta je volba povolání, které rozhodne o jeho budoucnosti.

Z hlediska **kriminologického** pohled na děti a mládež ve svém díle popisuje Jakub Chromý.¹⁹ Podle něj děti a mládež mají v oblasti fyzické slabší tělesnou stavbu, jsou nižší

¹⁷ ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, Jitka et al. *Přehled vývojové psychologie*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2005. s. 105-109.

¹⁸ ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, Jitka et al. *Přehled vývojové psychologie*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2005. s. 111-117.

¹⁹ CHROMÝ, Jakub. *Kriminalita páchaná na mládeži: aktuální jevy a nová právní úprava v České republice*. Praha: Linde, 2010. s. 19-21.

postavy a doposud nemají takovou sílu, aby byli schopni se účinně bránit, dále jejich podoba vykazuje dětské rysy. S ohledem na jejich aktuální věk vykazují děti a mládež menší psychické schopnosti, intelektově jsou na nižší úrovni, mají otevřenou emoční strukturu. Ve vztazích s ostatními lidmi jsou mimo jiné důvěřivější, naivní, mají přímý způsob vyjadřování, jednodušeji se podřizují autoritě a při seznamování s jinými lidmi jsou důvěřivější, a to i při komunikaci na sociálních sítích a internetu. U dětí a mládeže školního věku není problém zjistit pro potenciální pachatele jejich zvyky, kde jsou a co budou dělat. Během školního roku jsou v dopoledních hodinách ve škole, odpoledne tráví volný čas v blízkosti bydliště venku nebo v různých centrech volného času. Není tedy problém zjistit, kdy se dítě bude pohybovat na veřejných prostranstvích, bude samo a bez doprovodu dospělých osob. Výše uvedená specifika kategorie dětí a mládeže z ní dělají tzv. **snadnou kořist** pro pachatele trestných činů, jelikož mají takto zjednodušeno samotné spáchání protiprávních jednání na dětech a mládeži.

Pojmy děti a mládež z hlediska **pedagogického** uvádějí Jan Průcha, Jiří Mareš a Eliška Walterová²⁰ v pedagogickém slovníku, kde je vymezují tak, že:

- **Dítě** je lidský jedinec v jeho životní fázi od narození do období adolescence. Z pohledu pedagogického je dítě subjektem edukace a zabývá se kromě jiného schopnostmi a možnostmi dítěte se vzdělávat ve vztahu k jeho vývoji, zkoumá závislosti mezi zráním tělesných a psychických funkcí a rolí žáka v určitém věku dítěte, zkoumá a hledá nejvhodnější konkrétní formy učení a vyučování, jako nejvhodnější pro celkový rozvoj dítěte.
- **Mládeží** je podle autorů sociální skupina lidí, kteří ve společnosti již nemají status dětí, ale společnost jim doposud nepřiznala roli dospělého, jedná se o skupinu lidí ve věku od 15-ti do 25-ti let. Skupina mládeže se od skupiny dospělých liší tím, že má jiný systém a žebříček hodnot, norem i vzorů a má charakteristické rysy chování i myšlení pro svůj věk. Vytváří si jiné, nové hodnoty, které je schopna prosazovat i proti společnosti. Skupina mládeže má svou významnou roli ve společnosti a z hlediska pedagogiky je její účast na vzdělávání ve společnosti nezastupitelná. Tato skupina lidí je velmi důležitým faktorem pro celkový rozvoj vzdělanosti i potenciálu země, a to jak celé společnosti, tak vzdělanosti, ekonomického potenciálu i lidských zdrojů.

²⁰ PRŮCHA, J., J. MAREŠ a E. WALTEROVÁ. *Pedagogický slovník*. 4., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003. s. 46-47, 125-126.

Pohled na kategorii dětí a mládeže z hlediska trestního práva bude vymezen v následujících kapitolách.

2 TRESTNÉ ČINY Z POHLEDU VOLNOČASOVÝCH AKTIVIT

Ve druhé kapitole práce se budeme zabývat vymezením pojmu trestného činu, postavením dětí a mládeže v českém trestním právu a v další části kapitoly dětmi a mládeží jako obětí trestného činu a jako pachatelem trestného činu a specifiky trestního řízení pro tuto věkovou kategorii na rozdíl od dospělých osob.

2.1 TRESTNÉ ČINY A JEJICH VYMEZENÍ

Pojem trestného činu a jeho vymezení patří mezi nejdůležitější části této práce. Trestný čin je definován v § 13 zákona č. 40/2009 Sb. ve znění pozdějších předpisů, dále již jen „trestní zákoník“²¹ takto: „*Trestným činem je protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně.*“ Podrobnější vymezení uvádí Jiří Jelínek.²² V českém trestním právu je základem trestní odpovědnosti trestný čin. Pro jeho platnost musí být splněny dvě obligatorní podmínky, a to protiprávnost jednání a znaky uvedené v trestním zákoně. Obě tyto podmínky musí být splněny současně. K protiprávnosti uvádí, že se jedná o rozpor s právní normou v rámci právního řádu. Jako trestný čin se dají považovat pouze činy protiprávní, nedovolené. Jedná se tedy o rozpor s právním řádem jako celkem a jednání pachatele musí být pro společnost tak škodlivé, aby společnost na takové jednání musela reagovat prostředky trestního práva. Nedovolený čin nemusí být automaticky trestným činem, ale může být jen přestupkem nebo jiným správním deliktem, pořádkový nebo disciplinární delikt, nebo jednání postižené jen sankcí občanskoprávní. Ke druhé obligatorní podmínce trestného činu uvádí, že jednání pachatele musí vykazovat znaky uvedené v tomto zákoně, což v současné době je v České republice trestní zákoník. V trestním zákoníku jsou v jeho zvláštní části kodifikovány jednotlivé skutkové podstaty konkrétních trestných činů, které jsou přesně vymezeny a jednoznačně stanoví hranice trestní odpovědnosti.

Definice trestného činu uvedená v trestním zákoníku je omezena dvěma korektivy rozsahu trestního bezpráví. Jedním z nich je zásada oportunity, která umožňuje státnímu zástupci zastavení trestního stíhání obviněného z důvodů neúčelnosti podle § 172/2c zákona č.

²¹ ČESKO. *Sbírka předpisů z trestního práva: právní stav k 17. únoru 2016*. Vydání první. Praha: Wolters Kluwer, 2016. s. 15.

²² JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 5. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2016. s. 130-133.

141/1961 Sb. o trestním řízení soudním, dále jen trestní řád nebo odložení věci podle § 159a/4 trestního řádu před zahájením trestního stíhání. Druhým korektivem je zásada subsidiarity trestní represe, která je uvedena v § 12, odstavec 2 trestního zákoníku:²³ „*Trestní odpovědnost pachatele a trestně-právní důsledky s ní spojené lze uplatňovat jen v případech společensky škodlivých, ve kterých nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu.*“ Tuto zásadu lze také jinak vysvětlit tak, že pouze nejzávažnější společensky škodlivé činy mají být řešeny podle trestního práva a jiné společenské nebo právní nástroje mají mít přednost před těmi trestními. Trestním zákoníkem jsou chráněny pouze vybrané zájmy společnosti, ne všechny, ale pouze ty, které si takto silnou trestněprávní ochranu zaslouhují. Trestněprávní zásah do práv občanů nemá překročit nezbytnou míru k dosažení stanoveného cíle.

2.2 POSTAVENÍ DĚTÍ A MLÁDEŽE V TRESTNÍM ŘÍZENÍ

Na počátku kapitoly si vymezíme pojem děti a mládež z hlediska trestního práva. Termín dítě je kodifikován v trestním zákoníku,²⁴ v jeho obecné části, a to v § 126, kde je uvedeno, že: „*Dítětem se rozumí osoba mladší osmnáct let, pokud trestní zákon nestanoví jinak.*“ Pojem děti a mládež dále upravuje zákon č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže. Eva Žatecká a Milana Hrušáková²⁵ uvádějí v § 2 tohoto zákona s názvem Vymezení některých pojmů v odstavci 1, že mládeží se rozumí děti a mladiství. Dítětem mladším patnácti let se rozumí ten, kdo v době spáchání činu jinak trestného nedovršil patnáctý rok věku. Mladistvým se rozumí ten, kdo v době spáchání provinění dovršil patnáctý rok a nepřekročil osmnáctý rok svého věku. Uvádějí, že provinění je trestný čin, který spáchá mladistvá osoba. Provinění má shodné základní znaky jako trestný čin, stejnou konstrukci. Pojem provinění je shodný s pojmem trestný čin, nicméně je v něm obsažen prvek restorativní justice, což znamená, že u mladistvých pachatelů nedojde k možné stigmatizaci pachatele. Činu jinak trestného se dopouštějí osoby, které nejsou trestně odpovědné s ohledem na nízký věk (méně než 15 let), nepřičetnost nebo nedostatečnou rozumovou a mravní vyspělost.

²³ ČESKO. *Sbírka předpisů z trestního práva: právní stav k 17. únoru 2016*. Vydání první. Praha: Wolters Kluwer, 2016. s. 15.

²⁴ ČESKO. *Sbírka předpisů z trestního práva: právní stav k 17. únoru 2016*. Vydání první. Praha: Wolters Kluwer, 2016. s. 42.

²⁵ ŽATECKÁ, Eva a MILANA HRUŠÁKOVÁ. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: komentář*. Vydání první. Praha: Wolters Kluwer, 2015. s. 6-8.

K zákonu č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže je nutno doplnit, jak uvádějí Eva Žatecká a Milana Hrušáková,²⁶ že v § 1 tohoto zákona je uvedeno, že: „*Tento zákon upravuje podmínky odpovědnosti mládeže za protiprávní činy uvedené v trestním zákoníku, opatření ukládaná za takové protiprávní činy, postup, rozhodování a výkon soudnictví ve věcech mládeže.*“ V uvedeném zákoně jsou specifikovány rozdíly mezi obecnou právní úpravou, hlavně v trestním zákoníku a speciální právní úpravou týkající se mládeže.

Jak uvádí § 30, odstavec 1 zákona č. 89/2012 Sb., dále jen „občanský zákoník“²⁷: „*Plně svéprávným se člověk stává zletilostí. Zletilosti se nabývá dovršením osmnáctého roku věku.*“ Před dovršením tohoto věku lze osobě přiznat svéprávnost, o čemž za podmínek vymezených v občanském zákoníku rozhoduje soud. Občanský zákoník rovněž uvádí v § 31, že: „*Má se za to, že každý nezletilý, který nenabyl plně svéprávnosti, je způsobilý k právním jednáním co do povahy přiměřeným rozumové a volní vyspělosti nezletilých jeho věku.*“

V trestním řízení zastupuje mladistvého zákonný zástupce, a to pouze do jeho osmnáctého roku věku, nebo pokud po šestnáctém roku věku mladistvý neuzavře sňatek. Pojem a oprávnění zákonného zástupce mladistvého v pozici prověřovaného či obviněného v trestním řízení uvádí § 43 zákona č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže a taktéž v komentáři k tomuto zákonu uvádějí Eva Žatecká a Milana Hrušáková.²⁸ Je uvedeno, že zákonný zástupce je oprávněn mladistvého zastupovat, zejména mu volit obhájce, činit za něj návrhy, podávat žádosti a opravné prostředky, účastnit se všech úkonů jako mladistvý a v jeho prospěch tak může jednat i proti vůli mladistvého. Nejčastěji jsou zákonným zástupcem mladistvého jeho rodiče nebo jeden z rodičů, pouze pokud však mají plnou rodičovskou odpovědnost. Toto oprávnění vymezuje občanský zákoník v § 858 a řeší i případy při svěřeni dítěte do péče jednoho z rodičů nebo postup při neshodě rodičů o zastupování mladistvého. V jiných případech mohou být zákonnými zástupci dítěte, nebo mladistvého osvojitelé nebo i poručníci.

²⁶ ŽATECKÁ, Eva a MILANA HRUŠÁKOVÁ. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: komentář*. Vydání první. Praha: Wolters Kluwer, 2015. s. 1-2.

²⁷ ELIÁŠ, Karel ed. a MAREK SVATOŠ ed. *Nový občanský zákoník 2014: rejstřík: redakční uzávěrka 26. 3. 2012*. Ostrava: Sagit, 2012. ÚZ: úplné znění; č. 900. s. 13-14.

²⁸ ŽATECKÁ, Eva a MILANA HRUŠÁKOVÁ. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: komentář*. Vydání první. Praha: Wolters Kluwer, 2015. s. 121-122.

Mohou nastat případy, kdy zákonní zástupci mladistvého nemohou vykonávat svá práva. V těchto případech předseda senátu a v přípravném trestním řízení státní zástupce mladistvému ustanoví opatrovníka. Nejčastěji to bývá z důvodů kolize mezi zájmy mladistvého a jeho zákonných zástupců. Příkladem může být případ, kdy mladistvý doma svým rodičům, kteří jsou jeho zákonnými zástupci, odcizí peníze. V tomto případě se zájmy rodičů dostávají do kolize, kdy na jedné straně mají zastupovat zájmy svého dítěte a na druhé straně mají své zájmy a oprávnění jako poškozené osoby. V tomto případě se ustanoví opatrovník, který v celém řízení mladistvého zastupuje. Jiným případem může být fyzické napadení rodičů ze strany mladistvého a další.

Děti a mladiství, kteří jsou v trestním řízení v pozici poškozeného, jsou rovněž zastupováni zákonným zástupcem. Bližší bude uvedeno v kapitole o obětech trestných činů.

2.3 DĚTI A MLÁDEŽ JAKO PACHATELÉ TRESTNÝCH ČINŮ

V této kapitole se budeme zabývat dětmi a mládeží jako pachateli trestných činů. V předcházející kapitole byly vymezeny pojmy provinění a čin jinak trestný, rovněž účel zákona č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže.

V trestním řízení proti mladistvým pachatelům jsou v zákoně č. 218/2003 Sb. uvedeny základní zásady tohoto řízení a další specifika pro tuto věkovou skupinu. Eva Žatecká a Milana Hrušáková²⁹ uvádějí, že sankce a způsob jejich ukládání směřují především k obnovení narušených sociálních vztahů, předcházení protiprávním činům a začlenění dítěte mladšího patnácti let nebo mladistvého do rodinného a sociálního prostředí. V § 3 odstavci 3 a 4 zákona č. 218/2003 Sb. je uvedeno, že při ukládání opatření podle tohoto zákona je nutné přihlídnout k osobnosti, věku, mravní a rozumové vyspělosti, zdravotnímu stavu a dalším atributům osoby, které je opatření ukládáno, zejména pak k jeho rodinným, osobním či sociálním poměrům. K těmto okolnostem je nutno i přihlídnout a postupovat podle nich v samotném trestním řízení, aby rozvoj osoby, proti níž se řízení vede, byl co nejméně ohrožen. V další části tohoto ustanovení je vymezena potřeba chránit osobní údaje osoby, proti níž se řízení vede, aby řízení bylo vedeno bez zbytečného odkladu a řízení by měly vést osoby mající zvláštní průpravu pro zacházení s mládeží, a to jak pracovníci Probační a

²⁹ ŽATECKÁ, Eva a MILANA HRUŠÁKOVÁ. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: komentář*. Vydání první. Praha: Wolters Kluwer, 2015. s. 10-17.

mediační služby, soudci, státní zástupci, tak i policejní orgány. Soudnictví vykonávají soudy pro mládež. V ustanovení § 5 zákona č. 218/2003 Sb.³⁰ je upřesněna trestní odpovědnost mladistvého a to v odstavci 1: „*Mladistvý, který v době spáchání činu nedosáhl takové rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný.*“ U mladistvých pachatelů pro trestní odpovědnost platí rovněž obecné podmínky pro věk a přičetnost. A právě § 5 zákona č. 218/2003 Sb. u mladistvých pachatelů doplňuje tyto dvě podmínky o podmínku mravní a podmínku rozumové vyspělosti.

V dalších ustanoveních zákon č. 218/2003 Sb. vymezuje podmínky účinné lítosti, uvádí přehled opatření ukládaných mladistvým včetně podmínek jejich ukládání. Následuje díl o řízení v trestních věcech mladistvých, kde je vymezen postup trestního řízení včetně řízení před soudem, prováděného dokazování a jednotlivých prováděných úkonů. V této části zákon rovněž popisuje práva a povinnosti jednotlivých účastníků trestního řízení a hlavně odlišnosti od trestního řízení dospělých osob. Rovněž stanoví podmínky pro výkon rozhodnutí opatření, které bylo mladistvému uloženo.

Na závěr této kapitoly se budeme zabývat řízením ve věcech dětí mladších patnácti let, které obsahuje hlava III zákona č. 218/2003 Sb. Ten v § 89, odstavci 1 uvádí, že dítě mladší patnáct let není trestně odpovědné. V odstavci 2 uvádí, že dopustí-li se dítě mladší než patnáct let činu jinak trestného, učiní soud pro mládež opatření potřebná k jeho nápravě, která jsou uvedena v § 93 tohoto zákona. K tomuto Eva Žatecká a Milana Hrušáková³¹ uvádějí, že činu jinak trestného se může dopustit i mladistvý, který nedosáhl v době, kdy spáchal protiprávní jednání, takového stupně mravní a rozumové vyspělosti a tedy nebyl schopen ovládnout svoje jednání a rozpoznat jeho nebezpečnost pro společnost. O tomto stavu se musí v praxi rozhodnout na základě vypracování znaleckého posudku z oboru zdravotnictví a to dvěma znalci, jedním z odvětví psychiatrie se specializací na dětskou psychiatrii a druhým z odvětví psychologie se specializací na dětskou psychologii.

Řízení proti dítěti mladšímu patnácti let je soudem zahájeno na základě návrhu státního zastupitelství, které je povinno podat návrh bezodkladně, jakmile se dozví, že se činu

³⁰ ŽATECKÁ, Eva a MILANA HRUŠÁKOVÁ. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: komentář*. Vydání první. Praha: Wolters Kluwer, 2015. s. 15-16.

³¹ ŽATECKÁ, Eva a MILANA HRUŠÁKOVÁ. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: komentář*. Vydání první. Praha: Wolters Kluwer, 2015. s. 231-234.

dopustilo dítě mladší patnácti let a jeho trestní stíhání je nepřípustné. V praxi většinu případů prověřuje Policie ČR, která jakmile po provedeném prověřování zjistí, že prověřovaného jednání se dopustilo dítě mladší patnácti let, věc podle § 159a/2 trestního řádu s odkazem na § 11/1d trestního řádu odloží. Státnímu zástupci předloží podnět k zahájení řízení společně se spisovým materiálem. Státní zástupce po prostudování spisového materiálu rozhodne o předložení návrhu na zahájení řízení soudu pro mládež a tento o věci rozhodne, a pokud se dítě činu jinak trestného dopustilo, tak uloží dítěti některé z opatření uvedené v § 93 zákona č. 218/2003 Sb. nebo rozhodne o upuštění od potrestání.

Na závěr kapitoly je třeba uvést, že detailnější popis a rozbor zákona č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže značně přesahuje rozsah této práce.

2.4 DĚTI A MLÁDEŽ JAKO POŠKOZENÍ A OBĚTI TRESTNÝCH ČINŮ

V této kapitole práce vymezíme pojem poškozený v trestním řízení a oběť trestného činu a jejich práva, a to jak obecně, tak i ve vztahu k dítěti a mladistvému.

Pojem **poškozeného** a jeho práv upravuje § 43 trestního řádu. Jaroslav Fenyk, Tomáš Grívna a Dagmar Císařová³² uvádějí, že: „*Poškozeným se v trestním řízení rozumí ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková škoda nebo nemajetková újma, nebo ten, na jehož úkor se pachatel trestným činem obohatil.*“ Avšak poškozeným není ten, který se cítí být poškozen trestným činem morálně nebo jinak, ale chybí příčinná souvislost mezi spáchaným trestným činem pachatelem a vznikem újmy, kterou tato osoba uvádí, jak uvádí § 43, odstavec 2 trestního řádu. Autoři k pojmu **újma** uvádějí, že může být jak majetkové, tak nemajetkové povahy, ublížení na zdraví či bezdůvodné obohacení.

Poškozený v trestním řízení má zákonem stanovená práva uvedená v ustanoveních §§ 43-49 a § 65 trestního zákoníku, z nich uvedme pouze některá a to právo činit návrhy na doplnění dokazování, nahlížet do spisu, účastnit se hlavního líčení a veřejného zasedání konaného o odvolání a před skončením řízení se k věci vyjádřit. Je rovněž oprávněn navrhnout, aby v odsuzujícím rozsudku soud uložil obžalovanému povinnost nahradit v penězích škodu nebo nemajetkovou újmu, která byla způsobena poškozenému. Pokud návrh

³² FENYK, J., T. GRÍVNA a D. CÍSAŘOVÁ. *Trestní právo procesní*. 6., aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015. s. 214-221.

podá, je u policejního orgánu oprávněn po skončení vyšetřování prostudovat vyšetřovací spis. Cílem většiny práv poškozeného je umožnit mu uspokojit jeho nároky na náhradu újmy, která mu trestným činem vznikla. Policejní orgán je povinen poškozeného o jeho právech prokazatelně poučit a poškozenému poskytnout plnou možnost k uplatnění těchto svých práv. Poškozeným může být jak osoba fyzická, tak osoba právnická. Poškozený má rovněž podle § 43, odstavec 5 trestního řádu oprávnění se všech svých procesních práv, které mu trestní řád přiznává, vzdát, a to výslovným prohlášením sděleným orgánu činnému v trestním řízení. Trestní řád poškozenému dále umožňuje, aby se v trestním řízení nechával zastupovat zmocněncem, jehož oprávnění jsou vymezena v § 51 trestního řádu.

Postavení dítěte jako poškozeného v trestním řízení popisuje Jakub Chromý,³³ který uvádí, že u nezletilých osob vykonávají jeho práva jako poškozeného jeho zákonní zástupci. Podle §31 občanského zákoníku se má za to, že nezletilý, jenž nenabyl plné svéprávnosti, je způsobilý k právním jednáním co do povahy přiměřeným rozumové a volní vyspělosti nezletilých jeho věku. Plné způsobilosti k právním úkonům fyzická osoba dosáhne až zletilostí, která je definována v § 30 občanského zákoníku, jak je uvedeno v kapitole 2.2 této práce. Kapitola 2.2 rovněž specifikuje pojem zákonného zástupce i kolizního opatrovníka. Zákonný zástupce nezletilého poškozeného si dále může zvolit zmocněnce.

Trestně právní ochrana dětí a mládeže je mimo jiné zakotvena i v trestním zákoníku, jak uvádí Jakub Chromý.³⁴ V jeho zvláštní části, v hlavě III jsou kodifikovány trestné činy proti lidské důstojnosti v oblasti sexuální a hlava IV. trestního zákoníku kodifikuje přímo trestné činy proti rodině a dětem. Do této hlavy patří například trestný čin opuštění dítěte nebo svěřené osoby, zanedbání povinné výživy, únos dítěte a osoby stížené duševní poruchou, ohrožování výchovy dítěte či podání alkoholu dítěti. Zde jako poškození jsou vedeny osoby z řad dětí a mládeže. Zákonodárce v úmyslu zvýšit ochranu dětí i mládeže v trestním zákoníku i u mnoha dalších trestných činů v jejich kvalifikované skutkové podstatě trestného činu navýšil trestní sazbu trestu odnětí svobody v případech, kdy poškozeným je osoba mladší patnácti nebo osmnácti let. Příkladem může být zvláště závažný zločin vražda podle § 140 trestního zákoníku, kdy v odstavci 3, písmeno c) je uvedeno „na dítěti mladším patnácti let“, nebo znásilnění podle § 185 trestního zákoníku, kdy v odstavci 3, písmeno a) je uvedeno „na

³³ CHROMÝ, Jakub. *Kriminalita páchaná na mládeži: aktuální jevy a nová právní úprava v České republice*. Praha: Linde, 2010. s. 181-184.

³⁴ CHROMÝ, Jakub. *Kriminalita páchaná na mládeži: aktuální jevy a nová právní úprava v České republice*. Praha: Linde, 2010. s. 107-109.

dítěti mladším patnácti let“ a trestní sazby trestu odnětí svobody jsou zde zvýšeny na 5-12 let odnětí svobody, v tomto případě je v odstavci 1 základní trestní sazba odnětí svobody v délce šest měsíců až pět let. Zvýšení trestní sazby je pro pachatele citelné. Soud při ukládání trestu obžalovanému přihlíží jak k polehčujícím, tak i přitěžujícím okolnostem. Polehčující okolnosti jsou uvedeny v § 41 trestního zákoníku a přitěžující okolnosti v § 42 trestního zákoníku. V písmeni h) je uvedeno, že obžalovaný spáchal trestný čin ke škodě dítěte.

V českém právním řádu je institut poškozeného v trestním řízení a institut oběti trestného činu, jak uvádějí Tomáš Gřivna, Pavel Šámal a Helena Válková,³⁵ různý. Podle těchto autorů se pojem oběti a poškozeného liší v těchto směrech:

- poškozený je stranou trestního řízení s procesními právy a povinnostmi, oběť je subjektem (adresátem) zvláštní péče poskytované státem
- poškozeným může být osoba právnická i osoba fyzická, obětí je jen osoba fyzická, neboť právnická osoba nemůže jako právní fikce (konstrukce) pociťovat újmu, újma materiální jí sice vzniknout může, právnická osoba však není nositelem citů
- za oběť lze považovat i pozůstalé po oběti, která v důsledku trestného činu zemřela, a to i kdyby taková osoba postavení poškozeného neměla
- poškozenému se nahrazuje újma vzniklá v příčinné souvislosti s trestným činem, u oběti se předchází i druhotné újmě
- poškozeným je z hlediska trestního řádu i právní nástupce (např. v případě postoupení pohledávky), oběť nemůže svá práva jako subjekt zvláštní péče převést právním úkonem na jinou osobu

V praxi zpravidla bude mít oběť, až na některé výjimky, i postavení poškozeného v trestním řízení.

Pojem **oběť**, její vymezení a práva jsou uvedeny v zákoně č. 45/2013 Sb. o obětech trestných činů a o změně některých zákonů ze dne 30. ledna 2013, dále jen „zákon o obětech trestných činů“. V ustanoveních §§ 1-3 tohoto zákona je uveden předmět právní úpravy, vymezení pojmů a základní zásady, které uvádí zákon o obětech trestných činů.³⁶ Zákon

³⁵ GŘIVNA, T., P. ŠÁMAL a H. VÁLKOVÁ et al. *Zákon o obětech trestných činů. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2014. s. 13-14.

³⁶ ČESKO. *Sbírka předpisů z trestního práva: právní stav k 17. únoru 2016*. Vydání první. Praha: Wolters Kluwer, 2016. s. 293-294.

upravuje práva obětí trestných činů, dále vztahy mezi subjekty, které poskytují služby obětem trestných činů a státem a rovněž i poskytování peněžité pomoci obětem trestných činů státem. Z nejdůležitějších pojmů zákon vymezuje skutečnost, že za trestný čin pro účely zákona o obětech trestných činů se považuje také čin jinak trestný. V § 2 odstavci 2 zákona o obětech trestných činů³⁷ definuje oběť, kdy: „*Obětí se rozumí fyzická osoba, které bylo nebo mělo být trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková nebo nemajetková újma nebo na jejíž úkor se pachatel trestným činem obohatil.*“ Zákon nadále stanoví, že jestliže byla trestným činem způsobena smrt oběti, tak za oběť se rovněž považují jeho příbuzní, kteří jsou v zákoně uvedeni. V § 2 odstavci 4 zákon zavádí pojem **zvlášť zranitelná oběť** a uvádí, kdo je považován za zvlášť zranitelnou oběť. Tato oběť má zákonem stanovena další práva, která jí umožní lépe se vyrovnat se vzniklou nepříznivou životní situací. Mezi zvlášť zranitelné oběti je zařazeno i dítě, což s ohledem na specifika této věkové kategorie považují za správné a jak uvádí Tomáš Gřivna, Pavel Šámal a Helena Válková³⁸ se pro potřeby tohoto zákona dítětem rozumí osoba mladší osmnácti let a není rozhodující, jestli zletilosti nabyl již dříve.

K základním zásadám, které zákon uvádí, je potřeba uvést, že zavazují orgány činné v trestním řízení a další subjekty k respektování osobnosti a důstojnosti oběti, šetrnému zacházení s ní, aby nebyla prohlubována újma již trestným činem vzniklá. Všechny subjekty mají také za povinnost oběť trestného činu srozumitelně informovat o jejich právech a poskytnout jí pomoc při jejich uplatňování.

V hlavě II zákona o obětech trestných činů v ustanoveních §§ 4-37 jsou zakotvena práva obětí trestných činů. Tato práva uvádějí včetně komentáře k nim Tomáš Gřivna, Pavel Šámal a Helena Válková.³⁹ Následně si uvedeme pouze některá. Oběť má právo na bezplatnou pomoc, a to například sociální, právní i psychologickou. Oběť má přístup k informacím týkajícím se věci, ve které je obětí v zákonem stanoveném rozsahu. Prvotní informace oběti předává policejní orgán, který se jako první dostane do kontaktu s obětí trestného činu. Na základě žádosti oběti je například věznice, ve které si odsouzený vykonává trest odnětí svobody v této trestní věci, povinna oběť informovat o propuštění nebo uprchnutí obviněného

³⁷ ČESKO. *Sbírka předpisů z trestního práva: právní stav k 17. únoru 2016*. Vydání první. Praha: Wolters Kluwer, 2016. s. 293.

³⁸ GŘIVNA, T., P. ŠÁMAL a H. VÁLKOVÁ et al. *Zákon o obětech trestných činů. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2014. s. 32.

³⁹ GŘIVNA, T., P. ŠÁMAL a H. VÁLKOVÁ et al. *Zákon o obětech trestných činů. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2014. s. 43-214.

z vazby nebo odsouzeného z výkonu trestu odnětí svobody, o přerušení výkonu trestu odnětí svobody. Oběť má právo na poskytnutí ochrany před hrozícím nebezpečím, například krátkodobou ochranou oběti Policií ČR, vykazáním osoby pachatele ze společného bydlí, případně zvláštní ochranou svědka. Dalším právem oběti trestného činu je právo na ochranu soukromí, která je specifikována zákazem zveřejnit informace, které by umožnily zjistit totožnost oběti. V následujícím díle této hlavy je zakotveno právo na ochranu před druhotnou újmou při provádění úkonů trestního řízení, a to například výslech oběti prováděný osobou stejného nebo opačného pohlaví, právo na doprovod důvěrníka při takovém úkonu a další. Dalším dílem v zákoně je právo oběti na peněžitou pomoc, kterou zákon vymezuje a specifikuje podmínky, za jakých lze peněžitou pomoc oběti trestného činu poskytnout a v jaké výši. Hlava III zákona o obětech trestných činů pojednává o podpoře subjektů poskytujících pomoc obětem trestných činů.

Zákon o obětech trestných činů představuje komplexní právní úpravu, týkající se práv obětí trestných činů jako subjektu zvláštní péče. Tento zákon v českém právním řádu absentoval, některá práva obětí vyplývala z jiných zákonů, kterými byl například trestní řád, další právo na peněžitou pomoc byla uvedena v zákoně č. 209/1997 Sb. o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti. Zákon o obětech trestných činů rovněž reaguje na legislativu Evropské unie. Zákon o obětech trestných činů jednoznačně stanoví práva obětí trestných činů a subjektů, které přichází s touto obětí do kontaktu, tato práva jsou rozmanitá a postihují problematiku oběti trestného činu v plné její šíři.

2.5 POMOC DĚTEM A MLÁDEŽI JAKO OBĚTEM TRESTNÝCH ČINŮ

V předcházejících kapitolách práce jsme uvedli práva poškozených a obětí trestných činů, a to jak dospělých, tak i osob z řad dětí a mládeže. Z právního hlediska se jedná o osoby mladší osmnácti let, které jsou zastupovány z důvodu nezpůsobilosti k právním úkonům zákonnými zástupci, kterými jsou nejčastěji rodiče, opatrovník, osvojitel nebo poručník. Práva dětí a mládeže jsou stejná jako práva poškozených a obětí z řad dospělých osob a navíc jsou vedeny v kategorii zvláště zranitelných obětí, a proto mají ještě další práva.

A jak vše probíhá v praxi? Pokud se někdo stane obětí trestného činu, tak v drtivé většině přichází do kontaktu jako s prvním orgánem činným v trestním řízení s příslušníky Policie ČR. Pokud je to však městská policie, tak ta není oprávněna provádět úkony trestního řízení a ihned vyrozumí Policii ČR a věc jí předá. Zasahující příslušníci Policie ČR podle zákona o

obětech trestných činů jsou povinni respektovat důstojnost a osobnost obětí, a vycházet jí vstřícně a brát v potaz její věk, zdravotní a to i psychický stav i její rozumovou vyspělost, aby nedocházelo k prohlubování již vzniklé újmy druhotnou viktimizací. Rovněž jsou povinni oběť náležitě a srozumitelně poučit o právech, která má a poskytnout jí pomoc při jejich uplatňování. Zároveň mají za povinnost provádět úkony trestního řízení, včetně neodkladných a neopakovatelných úkonů na místě činu, vše zadokumentovat, aby bylo možno následně pachatele trestného činu usvědčit a postavit před soud. V rámci prováděných úkonů trestního řízení musí jednat a provádět i úkony s obětí trestného činu. Nejprve se od obětí musí dovědět, co se vůbec stalo, a následně oběť procesně vyslechnout, aby byl vůbec právní podklad k provedení úkonů proti pachateli spáchaného trestného činu. Při těchto úkonech právě může dojít k protichůdným zájmům zákona o obětech trestných činů a trestního řádu, trestního zákoníku či zákona o Policii ČR. A je právě na schopnosti a erudovanosti policistů, aby našli přijatelný kompromis a oběť trestného činu „netrpěla“ nadbytečně a zároveň aby byl zajištěn dostatečný počet důkazů k usvědčení pachatele. Právě u dětí, jako u zvláště zranitelné oběti trestného činu, je tato disproporce markantnější o to, že děti s ohledem na nevyzrálou jejich osobnost a specifika oproti dospělým osobám, jak uvedeno v kapitole 1.3., jsou zranitelnější a možná traumata z celé věci je mohou poznamenat i na celý zbytek života. V posledních letech při práci s oběťmi trestných činů, zejména v závažnějších případech v rámci Policie ČR pomáhají speciálně vyškolení krizoví interventi nebo i policejní psychologové.

Základní informace pro oběti trestných činů i praktické postupy jsou přehledně uvedeny na internetovém portálu Policie ČR.⁴⁰ V kapitole s názvem Oběti trestných činů a podkapitole s názvem Pomoc obětem trestných činů jsou uvedeny informace, kdo má právo na poskytnutí pomoci, o jaké formy odborné pomoci může žádat, v další části jsou uvedeny základní informace, co je registr poskytovatelů pomoci obětem, jak s ním pracovat, a v poslední části jsou obsaženy informace, týkající se další možnosti získání pomoci. Oběti trestných činů mohou žádat psychologické a sociální poradenství, které například obsahují sociálně terapeutickou pomoc v oblastech psychologie, právní a sociální pomoci, případně krizovou pomoc. Dále mohou oběti trestných činů žádat o právní poradenství a poskytování právní

⁴⁰ POLICIE ČESKÉ REPUBLIKY. *Pomoc obětem trestných činů*. *policie.cz* [online] © 2015-2019 [cit. 2019-02-23]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/clanek/pomoc-obetem-tc-pomoc-obetem-trestnych-cinu.aspx>

pomoci, což může být například zastupování před orgány činnými v trestním řízení či v řízení před soudy a jinými orgány. Další možností pomoci obětem trestných činů jsou restorativní programy, které mají za cíl obnovit stav, který byl narušen následkem spáchaného trestného činu. Nejčastěji využívaným restorativním programem je mediace, což je dosažení dohody mezi pachatelem a obětí trestného činu, kterou zprostředkovává tzv. mediátor. V tomto programu je potřebný souhlas obou stran.

Na internetových stránkách jsou přímo uvedeny odkazy na subjekty, které poskytují pomoc obětem trestných činů. Jedná se o subjekty poskytující sociální služby, sociální a psychologické poradenství, akreditované subjekty, ty nabízejí programy restorativní a právní informace, dále advokáti nabízející právní pomoc a střediska probační a mediační služby.

Na závěr kapitoly je potřeba uvést, že vždy je rozhodné, o spáchání jakého trestného činu se jedná, o jeho závažnosti i o osobě oběti, jejího věku, vyspělosti a druhu a intenzitě újmy, která jí byla způsobena. Je jasné, že jinak bude přistupováno k oběti, které byl pouze odcizen mobilní telefon, a jinak k mladé dívce, která byla znásilněna, nebo k dítěti, které následkem dopravní nehody zůstalo ochrnuté či přišlo o oba rodiče. Přístup všech institucí by tedy měl odpovídat konkrétní vzniklé situaci a být adekvátní vzniklé újmě.

3 VYBRANÉ TRESTNÉ ČINY PÁCHANÉ V RÁMCI VOLNOČASOVÝCH AKTIVIT DĚTÍ A MLÁDEŽE

Třetí kapitola diplomové práce je věnována vybraným konkrétním trestným činům, se kterými se můžeme v rámci volnočasových aktivit nejčastěji setkat. V nich mohou děti a mladiství vystupovat jak v pozici oběti, tak v pozici pachatelů. Provedeme jejich konkrétnější rozbor včetně příkladů konkrétních jednání, které naplňují skutkové podstaty vybraných trestných činů. Uvedeme pouze základní skutkové podstaty vybraných trestných činů, byť ve většině případů mají i skutkové podstaty kvalifikované, které zmíníme pouze podle potřeby.

3.1 TRESTNÉ ČINY MAJETKOVÉHO CHARAKTERU

Trestné činy majetkového charakteru jsou jedny z nejčastějších trestných činů, které jsou páchany při volnočasových aktivitách. Jiří Jelínek⁴¹ k této problematice uvádí, že jednotlivá ustanovení chrání především vlastnictví, majetek nebo i nehmotné statky. Rozsah vzniklé škody vychází z ceny, za kterou se věc v době a místě spáchání činu běžně prodává, je kategorizována v § 138 trestního zákoníku a nejnižší hranice výše vzniklé škody, a to škoda nikoli nepatrná je škoda nejméně 5 000 Kč. Rozhodující je škoda, o kterou byl majetek poškozeného zmenšen.

Nejčastějším trestným činem je **krádež podle § 205 trestního zákoníku**.⁴² Ten v základním odstavci 1 uvádí: „*Kdo si přisvojí cizí věc tím, že se jí zmocní, a: a) způsobí tak na cizím majetku škodu nikoli nepatrnou, b) čin spáchá vloupáním, c) bezprostředně po činu se pokusí uchovat si věc násilím nebo pohrůžkou bezprostředního násilí, d) čin spáchá na věci, kterou má jiný na sobě nebo při sobě, nebo, e) čin spáchá na území, na němž je prováděna nebo byla provedena evakuace osob, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta, zákazem činnosti nebo propadnutím věci.*“ V dalších, vyšších odstavcích jsou již uvedeny kvalifikované skutkové podstaty tohoto trestného činu. Bližší popis trestného činu krádež uvádí Jiří Jelínek.⁴³ Objekt trestného činu krádež je vlastnictví konkrétní věci, ale i

⁴¹ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 5. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2016. s. 643-647.

⁴² ČESKO. *Sbírka předpisů z trestního práva: právní stav k 17. únoru 2016*. Vydání první. Praha: Wolters Kluwer, 2016. s. 60.

⁴³ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 5. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2016. s. 649-653.

její držba a faktická dispozice s ní. Objektivní stránka trestného činu je ta, že si pachatel přisvojí cizí věc tím, že se jí zmocní, a to současně za splnění dalších podmínek uvedených v odstavcích a) až e) tohoto ustanovení. Jako předmět útoku je cizí věc a může jí být i živé zvíře. Pokud se týká jednotlivých písmen odstavce 1 předmětného ustanovení, je třeba doplnit, že u písmene a), pokud se jedná o krádež prostou, musí se jednat o způsobenou škodu nejméně 5 000 Kč, k písmenu b) je třeba uvést, že vloupáním je myšleno vniknutí do nějakého uzavřeného prostoru (například uzamčené školní šatny, skříňky na oblečení nebo uzamčené skříně s věcmi), a to může být provedeno buď lstí (pachatel se nechá v objektu uzamknout, a pak v noci jej vykrade), nedovoleným překonáním uzamčení (otevřením zámku planžetou) nebo překonáním jiné jistící překážky s použitím síly (vypáčením a vytržením dveří skřínky). K písmenu d) je potřebné uvést, že věc má poškozený na sobě (v kapse bundy) nebo při sobě (tj. v bezprostřední blízkosti, například taška, kterou má při cestování vlakem odloženu na vedlejším sedadle). U písmen b), c), d), e) k tomu, aby se jednalo o trestný čin, není nutná vzniklá škoda dosahující nejméně 5 000 Kč.

V praxi se jedná o krádeže oblečení, bot, tašek, batohů a dalších věcí ze skříněk a šaten, různého sportovního oblečení, lyží, jízdních kol a dalších věcí. Při cestě hromadnými dopravními prostředky o různé kapesní krádeže peněženek, peněz i mobilních telefonů a další. Pachateli těchto krádeží mohou být různé cizí osoby, ale i účastníci volnočasových aktivit mezi sebou.

Dalším trestným činem, který by mohl být spáchán při volnočasových aktivitách, je **podvod podle § 209 trestního zákoníku**.⁴⁴ Ten v základním odstavci 1 zní: „*Kdo sebe nebo jiného obohatí tím, že uvede někoho v omyl, využije něčího omylu nebo zamlčí podstatné skutečnosti, a způsobí tak na cizím majetku škodu nikoli nepatrnou, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta, zákazem činnosti nebo propadnutím věci.*“ Jak uvádí Jiří Jelínek,⁴⁵ objektem uvedeného trestného činu je cizí majetek. Objektivní stránka spočívá v tom, že pachatel využije něčího omylu, uvede někoho v omyl, anebo poškozenému zamlčí podstatné skutečnosti a poškozený v důsledku toho udělá nějaké majetkové rozhodnutí, na jehož základě se pachatel nebo někdo jiný neoprávněně obohatí. Takto způsobená škoda musí být nikoli

⁴⁴ ČESKO. *Sbírka předpisů z trestního práva: právní stav k 17. únoru 2016*. Vydání první. Praha: Wolters Kluwer, 2016. s. 61.

⁴⁵ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 5. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2016. s. 660-663.

nepatrná, tedy nejméně 5 000 Kč, jinak se bude jednat pouze o přešupek. V praxi se jedná nejčastěji o podvodné vylákání finanční hotovosti z účastníků volnočasových aktivit.

Posledními trestnými činy v kapitole o trestných činech majetkového charakteru uvedeme další dva trestné činy, které jsou kodifikovány v hlavě V zvláštní části trestního zákoníku s názvem **trestné činy proti majetku**. Jedná se o trestný čin **neoprávněný přístup k počítačovému systému a nosiči informací podle § 230 trestního zákoníku**,⁴⁶ který v základním odstavci 1 zní: „*Kdo překoná bezpečnostní opatření, a tím neoprávněně získá přístup k počítačovému systému nebo k jeho části, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta, zákazem činnosti nebo propadnutím věci.*“ Druhým z nich je trestný čin **opatření a přechovávání přístupového zařízení a hesla k počítačovému systému a jiných takových dat podle § 231 trestního zákoníku**. Jeho znění v odstavci 1 je: „*Kdo v úmyslu spáchat trestný čin porušení tajemství dopravovaných zpráv podle § 182, odst. 1 písm. b), c) nebo trestný čin neoprávněný přístup k počítačovému systému a nosiči informací podle § 230 odst. 1, 2 vyrobí, uvede do oběhu, doveze, vyveze, proveze, nabídne, zprostředkuje, prodá nebo jinak zpřístupní, sobě nebo jinému opatří nebo přechovává a) zařízení nebo jeho součást, postup, nástroj nebo jakýkoli jiný prostředek, včetně počítačového programu, vytvořený nebo přizpůsobený k neoprávněnému přístupu do sítě elektronických komunikací, k počítačovému systému nebo k jeho části, nebo b) počítačové heslo, přístupový kód, data, postup nebo jakýkoli jiný podobný prostředek, pomocí něhož lze získat přístup k počítačovému systému nebo jeho části, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta, propadnutím věci nebo zákazem činnosti.*“

Jiří Jelínek⁴⁷ k těmto trestným činům uvádí, že objektem uvedených trestných činů je zájem společnosti na ochraně dat, které jsou uloženy na nosičích informací a obecně i ochrana počítačů a jiných telekomunikačních zařízení před neoprávněným vniknutím do nich a jinými neoprávněnými zásahy. Jako předmět útoku je uvedeno obsahové a technické vybavení nosiče informací. V ustanoveních § 230 a § 231 trestního zákoníku je rovněž zakotvena ochrana vstupních hesel a kódů k počítačovému systému, toto se týká i mobilních telefonů.

⁴⁶ ČESKO. *Sbírka předpisů z trestního práva: právní stav k 17. únoru 2016*. Vydání první. Praha: Wolters Kluwer, 2016. s. 67-68.

⁴⁷ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 5. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2016. s. 684-685.

V praxi je závažným jednáním, pokud se někomu podaří prolomit vstupní hesla do e-mailů, internetového bankovníctví a hlavně na sociální sítě. Potom může zjistit osobní informace poškozeného uživatele, číst jeho poštu a i jeho jménem na sociálních sítích vkládat různé informace, fotografie a videa a tím způsobit poškozenému značnou újmu, hlavně mezi jeho známými. Jedná se o závažnou věc, zvláště když víme, jaká je závislost dnešní mladé generace na sociálních sítích a kolik neorganizovaného volného času na sociálních sítích mladá generace tráví.

3.2 TRESTNÉ ČINY V SEXUÁLNÍ OBLASTI

V kapitole se zaměříme na trestné činy uvedené v hlavě III zvláštní části trestního zákoníku s názvem **trestné činy proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti**. Objektem těchto trestných činů, jak uvádí Jiří Jelínek,⁴⁸ je kromě lidské důstojnosti i svoboda rozhodování v pohlavních vztazích, rovněž také zájem na zdravém vývoji dětí s ohledem na jeho možné narušení nevhodnými nebo předčasnými sexuálními aktivitami. Předmětem útoku může být osoba ženského i mužského pohlaví, rovněž tak pachatelem může být jak žena, tak muž.

Jedním z nejzávažnějších a nejvíce traumatizujících obětí trestného činu je trestný čin **znásilnění podle § 185 trestního zákoníku**.⁴⁹ Ten v základním odstavci 1 je definován: „*Kdo jiného násilím nebo pohrůzkou násilí nebo pohrůzkou jiné těžké újmy donutí k pohlavnímu styku, nebo kdo k takovému činu zneužije jeho bezbrannosti, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až pět let.*“ Ještě uvedeme znění odstavce 2, který uvádí: „*Odnětím svobody na dvě léta až deset let bude pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 a) souloží nebo jiným pohlavním stykem provedeným způsobem srovnatelným se souloží, b) na dítěti, nebo c) se zbraní.*“ Toliko dikce zákona.

Podrobněji trestný čin rozebírá Jiří Jelínek,⁵⁰ který uvádí, že objekt trestného činu je právo člověka svobodně se rozhodovat o pohlavním životě. Trestný čin může být spáchán na muži i ženě. Na tomto místě je potřeba zmínit novelu dříve platného trestního zákona č. 140/1961

⁴⁸ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 5. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2016. s. 602-603.

⁴⁹ ČESKO. *Sbírka předpisů z trestního práva: právní stav k 17. únoru 2016*. Vydání první. Praha: Wolters Kluwer, 2016. s. 56.

⁵⁰ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 5. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2016. s. 603-607.

Sb., ve kterém objektem trestného činu znásilnění byla pouze osoba ženského pohlaví, a čin mohl být spáchán jedině vykonáním soulože. Pokud byl znásilněn muž, jednalo se o trestný čin vydírání, stejně jako v případech násilného donucení k jinému pohlavnímu styku než je soulož a jinému srovnatelnému styku. Současně platná právní úprava podstatným způsobem chrání právo člověka v rozhodování o svém sexuálním životě. Kvalifikovaná podstata trestného činu znásilnění poskytuje zvýšenou ochranu dětem, a to v odstavci 2 písmeno b) dítěti a v odstavci 3, písmeno a) dítěti mladšímu patnácti let, zde zákon stanoví trest odnětí svobody v délce pět až dvanáct let.

K objektivní stránce trestného činu znásilnění autor uvádí, že jsou možné dva charaktery jednání, jak uvádí dikce zákona. První z nich je ta, že pachatel donutí jiného k pohlavnímu styku násilím nebo pohrůzkou násilí, a v druhém případě, že užije bezbrannosti poškozeného. V druhém případě se jedná o skutečnosti, kdy poškozený nemůže nebo není schopen klást jednání pachatele odpor. Může to být dětský věk, kdy dítě díky své nevyvinutosti nechápe jednání pachatele, vysoká horečka, duševní choroba a časté ovlivnění oběti buď alkoholem, či drogami nebo některými léčivými.

Ke spáchání trestného činu znásilnění při volnočasových aktivitách může dojít jak ze strany vedoucích oddílů a kroužků či lektorů jednotlivých kurzů vůči dívkám či chlapcům, tak mezi dětmi a mládeží mezi sebou, nebo i ze strany jiných pachatelů na účastnících volnočasových aktivit, nejčastěji, když vedoucí nedostatečně provádějí dozor nad účastníky volnočasových aktivit nebo pokud jsou volnočasové aktivity neorganizované.

Dalším trestným činem, se kterým se můžeme setkat při volnočasových aktivitách, je trestný čin **pohlavní zneužití podle § 187 trestního zákoníku**.⁵¹ Tento trestný čin je v odstavci 1 trestního zákoníku vymezen jako: „*Kdo vykoná soulož s dítětem mladším patnácti let nebo kdo je jiným způsobem pohlavně zneužije, bude potrestán odnětím svobody na jeden rok až osm let.*“ U tohoto trestného činu uvedeme ještě odstavec 2, který se týká mimo jiné i vedoucích letních táborů dětí: „*Odnětím svobody na dvě léta až deset let bude pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 na dítěti mladším patnácti let svěřeném jeho doзору, zneužívaje jeho závislosti nebo svého postavení a z něho vyplývající důvěryhodnosti nebo vlivu.*“

⁵¹ ČESKO. *Sbírka předpisů z trestního práva: právní stav k 17. únoru 2016*. Vydání první. Praha: Wolters Kluwer, 2016. s. 56.

K popisu trestného činu pohlavní zneužití uvádí Jiří Jelínek,⁵² že objektem trestného činu je zájem společnosti na tělesném a mravním vývoji dětí mladších patnácti let. Jako předmět útoku může být dívka nebo chlapec mladší patnácti let a nezáleží na stupni jeho psychické či fyzické vyspělosti a rovněž nezáleží na tom, jestli v dřívější době již měl nějaké sexuální zkušenosti. K objektivní stránce autor uvádí, že pachatel buď s osobou mladší patnácti let vykoná soulož, anebo ji jiným způsobem pohlavně zneužije. Jako jiný způsob pohlavního zneužívání je jednání pachatele vedoucí k jeho sexuálnímu uspokojení, například osahávání poškozeného na pohlavních orgánech, orální či anální styk. U trestného činu pohlavní zneužití není rozhodné, zda poškozený libovolným způsobem inicioval soulož nebo jiné pohlavní zneužívání, zjednodušeně, kdo začal, ani to, zda k takovému jednání došlo na základě citového vztahu mezi poškozeným a pachatelem. U tohoto činu může být pachatelem osoba různého, ale i stejného pohlaví.

V praxi uvedený trestný čin bývá nejčastěji spáchán tím, že dochází k souloži či jiným sexuálním aktivitám mezi dětmi ve věku blízkém patnácti let, například při různých letních táborech, sportovních soustředěních či jiných akcích. Dalšími případy je pohlavní zneužívání dětí ze strany vedoucích na různých akcích, ať jsou to různé kroužky, sbory a podobně. Některé kauzy v minulých letech byly i medializovány, stejně tak se s tímto problémem potýká i katolická církev. Většinou se jedná vždy o selhání konkrétního jedince.

Na tomto místě práce je vhodné se zmínit o další trestné činnosti sexuálního charakteru. Děti a mládež při svých volnočasových aktivitách, převážně neorganizovaných, využívají výpočetní techniku a prostřednictvím počítače a sociálních sítí bývají v častém kontaktu se svými kamarády a známými. A právě na sociálních sítích a obecně v kyberprostoru na ně číhají rizika. Jak uvádí Lenka Hulanová,⁵³ sexuální zneužívání dětí prostřednictvím internetu v minulých letech dosáhlo nárůstu. Příčinou je, že internet a obecně počítačová technika díky svému masivnímu rozmachu je běžně dostupná téměř všem dětem. Dalším významným momentem je standardní vybavení počítačů webkamerou. Autorka webkameru označuje jako velmi nebezpečné oko do soukromí. Různí zneuživatelé dokážou tyto webkamery ovládat na dálku a pořizovat jejich prostřednictvím fotografie a videa při různých intimních situacích. Prostřednictvím sociálních sítí nebo různých seznamek, kterých je na internetu v dnešní době

⁵² JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 5. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2016. s. 610-612.

⁵³ HULANOVÁ, Lenka. *Internetová kriminalita páchaná na dětech: psychologie internetové oběti, pachatele a kriminality*. Praha: Triton, 2012. s. 57-67.

velké množství, se seznámí a navážou kontakt s dítětem, nabízí mu různé dárky, o které má dítě zájem, jako jsou počítačové hry, hudba a jiné. Po navázání kontaktu v dítěti vzbudí důvěru a požadují po něm různé jeho fotografie, či videa se sexuálním obsahem nebo požadují, aby se před webkamerou dítě svlékalo a provádělo různé sexuální aktivity. Rovněž mohou dítěti posílat různé fotografie a videa se sexuální tematikou, případně videa jiných dětí při různých sexuálních praktikách a chtít po nich, aby prováděly to samé. V jiném případě si s dítětem sjednají pod nějakou záminkou schůzku, například, že mu donesou zajímavý dárek, a na schůzce pak může dojít k nějakému sexuálnímu útoku, případně i k jeho únosu a podobně. Takovým způsobem pachatelé využívají nevyzrálости a naivity dětí ve svůj prospěch. Trestně právní kvalifikace jednání je velmi různorodá a závisí vždy na konkrétním případě. Uvedme například trestný čin šíření pornografie podle § 191 trestního zákoníku, výroba a jiné nakládání s dětskou pornografií podle § 192 trestního zákoníku, zneužití dítěte k výrobě pornografie podle § 193 trestního zákoníku nebo navazování nedovolených kontaktů s dítětem podle § 193b trestního zákoníku. V případě následného fyzického kontaktu s dítětem může dojít například k trestnému činu znásilnění podle § 185 trestního zákoníku, sexuální nátlak podle § 186 trestního zákoníku, pohlavní zneužití podle § 187, vydírání podle § 175 trestního zákoníku a dalším.

3.3 TRESTNÉ ČINY NÁSILNÉ

Kapitola bude pojednávat o násilných trestných činech, které mohou být spáchány v rámci volnočasových aktivit. Část z nich je uvedena v hlavě I zvláštní části trestního zákoníku s názvem **trestné činy proti životu a zdraví**, jiné jsou kodifikovány v hlavě II zvláštní části trestního zákoníku s názvem **trestné činy proti svobodě a právům na ochranu osobnosti, soukromí a listovního tajemství**.

Díl 2 hlavy I zvláštní části trestního zákoníku uvádí trestné činy proti zdraví. Z nejčastěji spáchaných trestných činů je kodifikován trestný čin těžké ublížení na zdraví podle § 145 trestního zákoníku, ublížení na zdraví podle § 146 trestního zákoníku, těžké ublížení na zdraví z nedbalosti podle § 147 trestního zákoníku a ublížení na zdraví z nedbalosti podle § 148 trestního zákoníku. Činy spáchané podle § 145 a § 146 trestního zákoníku jsou spáchaný úmyslným jednáním pachatele, činy podle § 147 a § 148 trestního zákoníku jsou spáchaný z nedbalosti. V této práci se zabýváme pouze trestným činem ublížení na zdraví podle § 146 trestního zákoníku a těžké ublížení na zdraví z nedbalosti podle § 147 trestního zákoníku.

Trestný čin ublížení na zdraví podle § 146 trestního zákoníku⁵⁴ v odstavci 1 je vymezen jako: „*Kdo jinému úmyslně ublíží na zdraví, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až tři léta.*“ V odstavci 2 ustanovení v písmeni b) je v kvalifikované skutkové podstatě uvedeno, že pokud se pachatel jednání dopustí proti dítěti mladšímu patnácti let, bude potrestán odnětím svobody na jeden rok až pět let. Jiří Jelínek⁵⁵ k tomuto ustanovení trestního řádu uvádí, že objektem trestného činu je normální funkce lidského organismu, a to jak tělesná, tak i duševní, tedy lidské zdraví. K ublížení na zdraví je nutno uvést, že v praxi podle výkladových stanovisek, je považováno porušení normálních duševních nebo tělesných funkcí v příčinné souvislosti s jednáním pachatele, vyžadující lékařské ošetření a narušující obvyklý způsob života poškozeného po dobu nejméně 7 dní. Do doby 7 dní je věc považována za přestupkové jednání. Rozdíl mezi ublížením na zdraví a těžkou újmou na zdraví trestní zákoník uvádí v § 122, kde přímo taxativně vymezuje, co se rozumí těžkou újmou na zdraví. V písmenu i) uvádí, že těžkou újmou na zdraví je i delší dobu trvající porucha zdraví, za kterou je považováno narušení obvyklého způsobu života poškozeného v délce nejméně 6 týdnů. V praxi se s tímto jednáním můžeme setkat ve vzájemných potyčkách mezi jednotlivými osobami, nejčastěji v bitkách mezi chlapci nebo napadením a způsobením zranění účastníka volnočasové aktivity ze strany osob mimo účastníků volnočasové aktivity.

Častějším případem ublížení na zdraví při volnočasových aktivitách je trestný čin **těžké ublížení na zdraví z nedbalosti podle § 147 trestního zákoníku**,⁵⁶ který uvádí v odstavci 1: „*Kdo jinému z nedbalosti způsobí těžkou újmu na zdraví, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta nebo zákazem činnosti.*“ Významným je i odstavec 2 ustanovení, který uvádí, že: „*Odnětím svobody na šest měsíců až čtyři léta nebo peněžitým trestem bude pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 proto, že porušil důležitou povinnost vyplývající z jeho zaměstnání, povolání, postavení nebo funkce nebo uloženou mu podle zákona.*“

⁵⁴ ČESKO. *Sbírka předpisů z trestního práva: právní stav k 17. únoru 2016.* Vydání první. Praha: Wolters Kluwer, 2016. s. 45.

⁵⁵ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část.* 5. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2016. s. 546-553.

⁵⁶ ČESKO. *Sbírka předpisů z trestního práva: právní stav k 17. únoru 2016.* Vydání první. Praha: Wolters Kluwer, 2016. s. 45-46.

K problematice ustanovení uvádí Jiří Jelínek,⁵⁷ že v odstavci 2 § 147 trestního zákoníku je stanovena podmínka porušení důležité povinnosti, která je pachateli uložena podle zákona. Záleží, při jaké činnosti ke spáchání tohoto nedbalostního trestného činu došlo. Nejčastěji je tomu v praxi při dopravních nehodách nebo obecně v dopravě, kdy trestný čin těžké ublížení na zdraví z nedbalosti bývá spáchán nejčastěji ze strany řidiče některého z dopravních prostředků. V tom případě pro posouzení jednání pachatele je rozhodné vycházet ze zákona č. 361/2000 Sb., o provozu na pozemních komunikacích, zákona č. 56/2001 Sb., o podmínkách provozu vozidel na pozemních komunikacích. Tyto předpisy stanoví hranice povinné opatrnosti jako objektivní kritéria nedbalosti. U posuzování jednání je potřeba vždy vycházet z dané konkrétní situace, ale i fyzické a psychické způsobilosti řidiče dopravního prostředku, i jiných účastníků silničního provozu, technického stavu dopravního prostředku a jiných okolností. V dopravě může být jako důležitá povinnost považováno nepřizpůsobení rychlosti jízdy stavu a povrchu vozovky, předjíždění na místech, kde je to zakázáno a další. Další velkou skupinou případů, kde k trestnému činu těžké ublížení na zdraví z nedbalosti podle § 147 trestního zákoníku dochází, jsou různé úrazy, a to jak pracovní, tak vzniklé při volnočasových aktivitách, jako jsou nejčastěji sportovní či pohybové aktivity. V těchto případech se zkoumá, zda byly dodrženy všechny bezpečnostní předpisy, u organizovaných volnočasových aktivit se dále zkoumá, zda odpovědné osoby řádně dohlížely na děti a splnily vše, co jim bylo uloženo. Pokud některé z povinností splněny nebyly, tak se zjišťuje, co splněno nebo dodrženo nebylo, kdo a jaké povinnosti nesplnil nebo nedodržel, zda mu konkrétní povinnosti byly uloženy, zda o nich byl řádně proškolen a podobně. Rovněž se zkoumá i to, jestli nesplnění povinností je v příčinné souvislosti se vzniklým zraněním poškozeného. Po vyhodnocení všech zjištěných skutečností se teprve rozhoduje o trestní odpovědnosti jednotlivých osob.

V praxi při volnočasových aktivitách může dojít k tomu, že účastník aktivit se může stát obětí nějaké dopravní nehody, anebo utrpět nějaký úraz. K tomu dochází často při pohybových nebo sportovních aktivitách. V minulých letech se staly i úrazy vzniklé po pádech špatně zajištěného sportovního náradí na děti, které takto utrpěly těžká zranění, případně smrt. Proto je ze strany vedoucích organizovaných volnočasových aktivit potřebné provádět patřičný dozor nad dětmi a dbát všech bezpečnostních opatření, aby k žádnému

⁵⁷ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 5. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2016. s. 543-545, 554.

úrazu dětí nedošlo. Je třeba uvést, že někdy se skupinka dětí, hlavně těch živějších, prostě úplně uhlídat nedá.

Další násilný trestný čin, který podrobněji charakterizujeme, je uveden v hlavě II zvláštní části trestního zákoníku a nazývá se **loupež podle § 173 trestního zákoníku**,⁵⁸ který uvádí, že: „*Kdo proti jinému užije násilí nebo pohrůžky bezprostředního násilí v úmyslu zmocnit se cizí věci, bude potrestán odnětím svobody na dvě léta až deset let.*“ Podrobněji k tomuto trestnému činu uvádí Jiří Jelínek,⁵⁹ že objekty trestného činu loupeže jsou zájem na ochraně majetku a osobní svobody, přesněji svobody rozhodování se. Tyto dva objekty platí společně. Jako objektivní stránku autor uvádí, že v úmyslu se zmocnit cizí věci pachatel použije násilí nebo pohrůžky bezprostředního násilí a pachatel tím chce překonat poškozeným kladený odpor, anebo odpor očekávaný s cílem zmocnit se cizí věci. Jako pohrůžka bezprostředního násilí je taková, která má být vykonána ihned, jestliže se poškozený vůli pachatele nepodrobí. Pohrůžka může být slovní, nebo i jinak vyjádřená, například přiložením nože pod krk poškozeného, případně namířením střelné zbraně na poškozeného. Věc, kterou chce pachatel získat, musí pro něj být věcí cizí, není rozhodné, zda věc je majetkem napadeného nebo někoho jiného. Trestný čin loupeže je již dokonán tím, že pachatel v loupežném úmyslu užije násilí nebo pohrůžky bezprostředního násilí, i když se pachatel věci nezmocní. Pro spáchání trestného činu loupeže není nutno naplnit podmínku minimální výše škody, tak jako je tomu u jiných trestných činů. Pokud si uvedeme některé konkrétní případy jednání naplňující skutkovou podstatu trestného činu loupeže, tak se jedná o případ, kdy pachatel přijde k pokladně benzínové čerpací stanice, pistolí namíří na pokladní a požaduje vydání peněz, které v pokladně má. Jiným případem může být ten, kdy paní jde po chodníku a v ruce si nese kabelku. Přijde k ní pachatel s nožem v ruce a požaduje vydání její kabelky, paní kabelku svírá v ruce, nechce mu jí dát a pachatel se s ní o kabelku chvíli přetahuje, a pak paní upadne na zem, kabelku pustí a pachatel s kabelkou v ruce uteče.

U volnočasových aktivit může ke spáchání trestného činu loupeže dojít při cestě z domova do místa konání této aktivity a cestě zpět, kdy právě dítě může být pachatelem napadeno, a pachatel trestného činu může po dítěti požadovat peníze, mobilní telefon či jiné věci, které má dítě u sebe. Jak již bylo výše uvedeno, dítě je považováno pachatelem trestných činů za tzv.

⁵⁸ ČESKO. *Sbírka předpisů z trestního práva: právní stav k 17. únoru 2016*. Vydání první. Praha: Wolters Kluwer, 2016. s. 52.

⁵⁹ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 5. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2016. s. 586-588.

snadnou kořist, protože má sníženou možnost obrany vzhledem ke své tělesné konstituci. Ke spáchání trestného činu loupeže může docházet i mezi samotnými účastníky organizovaných volnočasových aktivit, a to opět tak, že jeden z účastníků požaduje od jiného účastníka nějakou věc, ať se jedná o peníze, nebo mobilní telefon, ale i svačinu nebo jiné drobnosti a použije při tomto jednání násilí nebo bezprostřední pohrůžku použití násilí s ohledem na skutečnost, že pro spáchání trestného činu loupeže není nutná podmínka minimální výše škody.

Jiným násilným jednáním je šikana, která je v současné době problémem většiny škol či jiných institucí. Této závažné problematice bude věnována pozornost v celé následující kapitole.

3.4 STATISTICKÁ DATA VYBRANÝCH TRESTNÝCH ČINŮ

Jedním z úkolů, které plní Policie ČR, je vedení statistik. Při zaevidování oznámení nebo zjištění spáchání trestného činu, jsou tyto informace zavedeny do počítačového systému Policie ČR s názvem Evidenčně-statistický systém kriminality ESSK. Následně jsou Policií ČR na své internetové stránce⁶⁰ tyto statistiky pravidelně měsíčně zveřejňovány. Pro ilustraci uvedu počty spáchaných vybraných trestných činů v celé České republice a v Olomouckém kraji za celý rok 2018, počty objasněných trestných činů a počty objasněných trestných činů spáchaných dětmi do osmnácti let. Nutno na doplnění uvést, že statistika je vedena pouze na trestné činy oznámené, tedy ty, které Policie ČR řeší. Některé trestné činy sice byly spáchaný, ale policii vůbec nebyly oznámeny, jedná se o tzv. **latentní kriminalitu**, která ve statistikách vůbec není zahrnuta.

Uvedená tabulka č. 1 vypovídá o počtu spáchaných trestných činů a počtech trestných činů, které se Policii ČR podařilo objasnit, a vypovídá i o počtu trestných činů, které spáchaly osoby mladší osmnácti let. K údajům uvedeným v tabulce je dále potřeba uvést, že počty objasněných trestných činů nejsou úplně přesné, protože ve statistice nejsou zahrnuty trestné činy, které sice byly Policii ČR nahlášený v průběhu roku 2018, ale do konce tohoto roku nebyly objasněny a byly objasněny až v roce 2019. U počtů trestných činů, které spáchaly osoby mladší osmnácti let je jasné, že se nejedná o zanedbatelné množství, například u trestného

⁶⁰ POLICIE ČESKÉ REPUBLIKY. *Statistiky kriminality. policie.cz* [online] © 2019 [cit. 2019-03-02]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/clanek/statisticke-prehledy-kriminality-za-rok-2018.aspx>

činu pohlavní zneužití počet dosahuje 47% z celkového počtu objasněných trestných činů v České republice, v Olomouckém kraji dokonce 50%.

Název trestného činu, skupiny TSK	Paragraf trestního zákoníku	Spácháno v ČR celkem/ z toho objasněno	Spácháno v ČR dětmi	Spácháno v Olomouckém kraji celkem / z toho objasněno	Spácháno v Olomouckém kraji dětmi
vražda	140	116/104	5	11/11	2
úmyslné ublížení na zdraví	145,146, 146a	4967/3455	237	361/269	25
loupež	173	1406/891	173	60/45	13
vydírání	175	1087/751	77	67/50	10
znásilnění	185	651/439	42	23/17	0
pohlavní zneužití	187	734/510	242	43/24	12
krádež	205	81081/21602	889	2769/999	55
poškození a zneužití záznamů na nosiči informací	230-232	893/231	19	60/23	2
nebezpečné vyhrožování	353	1884/1571	56	118/100	8
nebezpečné pronásledování	354	363/259	1	18/11	1

Tabulka č. 1 Přehled počtu spáchaných vybraných trestných činů

4 AGRESE, ŠIKANA PŘI VOLNOČASOVÝCH AKTIVITÁCH

V následující kapitole se zabýváme jedním ze závažných problémů dnešní doby, a to agresí a šikanou mezi dětmi a mladými lidmi. V naší společnosti, která si teprve zvyká na nově nabytou demokracii, jsou projevy šikany nepřijatelné a je potřeba s tímto nebezpečným fenoménem dnešní doby bojovat. Zvláště, když projevy šikany na venek nemusí být na první pohled zřejmé a když šikana vyjde najevo, může již být potlačení problematické. Pokud se jedná o šikanu ve škole nebo školských zařízeních, mnohdy řešení šikany naráží na zájem vedení zařízení o to, aby nebyla zjištěním šikany poškozena dobrá pověst školy nebo školského zařízení. Oznámit šikanu ze strany oběti má své úskalí, oběť má strach z další eskalace násilí vůči ní, strach z úplného vyloučení z kolektivu, malou důvěru v pomoc jiných lidí, případně obava z ostudy mezi lidmi, zvláště když bydlí na vesnici nebo v malém městě.

Šikana se může objevovat v různých kolektivech lidí v celé společnosti, jako jsou školy a školská zařízení, dětské domovy, výchovné ústavy, ozbrojené sbory a armáda, věznice, na pracovištích, ale i v různých zájmových kroužcích a třeba i v rodině. Oběti šikany mají většinou ztíženou pozici, pokud k šikaně dochází v kolektivech lidí, které mají jednoznačně danou a pevnou strukturu, a které není možno prostě opustit. K šikaně ve škole a školských zařízeních může docházet vzájemně mezi dětmi v kolektivu, ale i ze strany vedoucího, či vychovatele vůči dětem nebo i dětí vůči vedoucímu i mezi vedoucími nebo vychovateli mezi sebou nebo jejich nadřízenými, podle toho, o jakou organizaci se jedná.

Pro potřeby práce se zabýváme agresí, agresivitou a šikanou mezi dětmi a mládeží obecně s přihlédnutím k organizovaným volnočasovým aktivitám, jako jsou různé kluby, zájmové kroužky, sportovní oddíly. V těchto kolektivech mají jeho členové dobrou možnost šikanu ukončit tím, že z kroužku nebo klubu prostě odejdou, ale ve většině případů jsou v kolektivu děti, které spolu chodí i do školy, a pokud je dítě šikanováno ve školní třídě, pokračuje šikana často i při zájmové činnosti.

4.1 AGRESIVITA A AGRESE

Kapitola pojednává o pojmech agresivita a agrese, které patří mezi základní pojmy při studiu šikany. Rozdíl mezi pojmy agresivita a agrese, jejich definice a vysvětlení přiléhavě uvádí Zdeněk Martínek,⁶¹ který k rozdílu mezi pojmy agresivita a agrese uvádí, že

⁶¹ MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada, 2009. s. 9-19.

zjednodušeně agresivita označuje charakteristický znak osobnosti jedince a agrese je jednání a chování jedince. Přesněji **agresivitu** (z latinského *Aggressivus*) definuje jako: „*Útočnost, postoj nebo vnitřní pohotovost k agresi. V širším slova smyslu se takto označuje schopnost organismu mobilizovat síly k zápasu o dosažení nějakého cíle a schopnost vzdorovat těžkostem.*“ Autor uvádí, že agresivita jako osobnostní rys člověka, ovlivňuje chování a jednání člověka v různých vypjatých životních situacích. Pokud má jedinec vysokou míru agresivity, jedná často zbytečně agresivně a impulzivně a mívá potíže v komunikaci s ostatními lidmi. Pokud má jedinec nízkou míru agresivity je schopen ve většině situací k řešení kompromisem, smírem či dohodou. Okolní svět jej považuje za společenského a diplomatického. Svět a společnost, ve které žijeme, nás nutí, ať se nám to líbí nebo ne, k jistému množství agresivity ve svém chování a to jak v profesním, ale i osobním životě. Jinak bychom v dnešní době těžko v životě obstáli.

K otázce, co je příčinou vzniku agresivity u lidského jedince, bylo zjištěno, že nejdůležitějšími jsou faktory dědičné a další je faktor výchovy a prostředí, ve kterém dítě vyrůstá a formuje se. Výchova dítěte od raného dětství a citový vztah s matkou mají nezastupitelný význam pro budoucí vývoj dítěte. Dítě musí matce věřit, že v případě nebezpečí se ho zastane a najde u ní ochranu. Další příčinou zvýšené agresivity může být i agresivita, která slouží k dosažení cíle. V praxi se jev projevuje tak, že dítě si vynucuje svoji vůli agresivním chováním vůči okolí a rodič, aby měl klid, mu ustupuje, pak dítě zjistí, že agresivitou dosáhne svého cíle a příště to udělá zase. Jinou příčinou vzniku agresivity může být neuspokojená bazální (základní) jistota dítěte ve vztahu se svou biologickou matkou. Další příčinou zvýšené agresivity může být výchova dítěte ze strany rodičů, kteří jej k agresivitě přímo pobízejí s tím, že v současném světě je nutné se chovat agresivně a mít tzv. ostré lokty, aby dítě dosáhlo úspěchu. Jako poslední z nejčastějších příčin zvýšené agresivity u dětí může být organické poškození mozku, které mohlo vzniknout v kterémkoliv období jeho vývoje, případně i jako následek úrazu hlavy.

Definici agrese uvádí Ivo Čermák:⁶² „*Lidskou agresi je možné definovat jako záměrné jednání, jehož cílem je ublížit jinému člověku.*“ Jinou definici agrese uvádí Zdeněk Martínek,⁶³ který agresi (z latinského *Aggressio*) definuje jako: „*Výpad, útok- jednání, jímž se*

⁶² ČERMÁK, Ivo. *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Fakta, 1999, s. 14.

⁶³ MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada, 2009. s. 9.

projevuje násilí vůči některému objektu, nebo nepřátelství a útočnost s výrazným záměrem ublížit.“

K agresi Pavel Říčan a Pavlína Janošová⁶⁴ uvádějí, že agrese je naučené chování a to na základě zkušenosti, že být agresivní se většinou vyplatí, protože dosáhne vytouženého cíle. V průběhu doby své chování člověk stále zdokonaluje, a to již od raného dětství. Rovněž bylo zjištěno, že velmi účinné v ovládnutí lidí je působit bolest jinému. Člověku, na kterého má být působeno stačí, když vidí, že bolest je způsobena někomu jinému, a raději se dobrovolně podrobí, než aby byla bolest způsobena jemu.

Význam agrese ve společnosti se mění podle různých historických období, a velký význam mají i tradice a sociokulturní podmínky. To, co v jiných společnostech je normální jednání, může v naší společnosti být nepřijatelné agresivní chování. Ani v naší společnosti není agrese odsouzena bez výjimky. Některé prvky agrese jsou naopak prospěšné například ve sportu, aby sportovci dosáhli vítězství. Může se jednat o sportovní odvětví jako je box, judo nebo i lední hokej. Dalším případem přípustné a zákonem schválené agrese může být oprávněný policejní zákrok proti nebezpečným pachatelům závažné trestné činnosti.

V současné době dochází k negativním jevům ve sdělovacích prostředcích, kdy jsou v televizi uváděny programy tzv. akčního charakteru, kde agrese a násilí je běžným jevem a nakonec hlavní představitel filmu díky své agresi je oslavován jako hrdina. Podobně jsou na tom i počítačové hry, kde velký počet her je postaven na fyzické likvidaci protivníka, násilí a zabíjení. Dětem, které pořady sledují a takové hry hrají, byť by neměly, se může zdát, že agresivní chování je normální, a z virtuálního světa ho přenáší do každodenního života. Takový přístup k výchově dnešních dětí a mladé generace je přinejmenším nešťastný a v budoucnosti může mít nedozírné negativní důsledky.

Jedním z projevů agrese je šikana. Při ní agresor napadá jiného člověka většinou ze svého okolí, z kolektivu, jehož je členem. Na rozdíl od běžné agrese, která je jednorázová a vzniklá na základě nějakého jednorázového podnětu, tak šikana je opakované jednání, nejčastěji naplánované a namířené proti jedné oběti, pořád stejné, nad kterou má agresor převahu. O šikaně pojednávají následující kapitoly.

⁶⁴ ŘÍČAN, Pavel a Pavlína JANOŠOVÁ. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010. s. 36-41.

4.2 VYMEZENÍ ŠIKANY A PŘÍSTUPY KE STUDIUI

Studiem šikany se ve světě i v České republice zabývají přední odborníci, kterými jsou například Michal Kolář, Zdeněk Martínek, Pavel Říčan a Pavlína Janošová. Jmenovaní autoři se zabývají studiem šikany především mezi dětmi a mladými lidmi ve školách, školských zařízeních, domech dětí a mládeže, zájmových kroužcích, sportovních klubech a podobných zařízeních. Jednotliví autoři užívají pro šikanu i mírně odlišnou definici, kterou pro přehlednost uvedeme. Zdeněk Martínek⁶⁵ šikanu definuje: „*Šikana- jeden nebo více žáků úmyslně a většinou opakovaně týrá spolužáka nebo spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.*“ V souvislosti s definicí autor zmiňuje jednání, nazývané se **teasing**, ke kterému uvádí, že bývá ze strany pedagogů mylně zařazován pod šikanu. Jedná se o nevinné škádlení mezi dětmi. Jako příklad uvádí provokování dívek ze strany chlapců na druhém stupni základní školy, kteří dívky škádlí, protože se jim dívky líbí. Dívky si chodí formálně stěžovat na chování chlapců, které se jim ve skutečnosti líbí. Aby bylo možno jednání nazývat šikanou, musí vykazovat tyto základní podmínky:

- Vždy jde o převahu síly nad obětí. Může se jednat o převahu fyzickou nebo i psychickou nebo i mentální síly, ale i síly mocenské.
- Oběť vnímá útok jako nepříjemný, ať se jedná o fyzické napadání až po hanlivé a urážlivé přezdívký.
- Útok může být dlouhodobý, ale i krátkodobý. Ve většině případů je šikana dlouhodobě se vyvíjející proces, v ojedinělých případech může být i krátkodobá.

Pavel Říčan a Pavlína Janošová⁶⁶ definují šikanu takto: „*Šikana je ubližování někomu, kdo se nemůže nebo nedovede bránit.*“ Definici autoři ještě doplňují a upřesňují. Rovněž jako Zdeněk Martínek uvádějí, že šikana je ve většině případů jednání opakované, u dětí a mládeže nejčastěji bývá mezi těmi, které mají stejné postavení v kolektivu, tedy mezi žáky nebo studenty. Mezi obětí a agresorem je nesymetrický vztah moci. Rozdělují šikanu na přímou, kdy se jedná nejčastěji o působení násilí, ponižující tělesnou manipulaci, braní a poškozování osobních věcí oběti, dále slovní napadání a zotročování a na šikanu nepřímou, která spočívá v sociální izolaci oběti od kolektivu. K nemožnosti a neschopnosti obrany u oběti uvádějí, že se může jednat o různě handicapovaného jedince, a to jak tělesně, zdravotně nebo nešikovného, opožděného vývoje a podobně.

⁶⁵ MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada, 2009. s. 109-113.

⁶⁶ ŘÍČAN, Pavel a Pavlína JANOŠOVÁ. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010. s. 21-22, 135.

Autoři uvádějí i původ českého slova šikana. Je odvozeno od francouzského slova *chicane*, které v překladu znamená týrání, zlomyslné obtěžování, pronásledování či sužování.

Definici šikany uvádí také Michal Kolář,⁶⁷ jeho definice je velmi podobná definici Zdeňka Martínka a uvádí, že: „*Jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.*“ Definici dále upřesňuje podmínkami, shodně jako předcházející autoři.

Šikanou a jejím vymezením se zabývá rovněž Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR, které v roce 2013 vydalo Metodický pokyn č. 22 294/13 k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních, který byl v roce 2016 nahrazen Metodickým pokynem ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních.⁶⁸ Metodický pokyn, který obsahuje vymezení a vysvětlení celé problematiky šikany, postupy při jejím odhalování a řešení, trestně právní problematiku šikany, vyjadřuje, že i ústřední orgány státní správy si plně uvědomují vážnost problematiky šikany a nutnost šikanu řešit. V článku 2 charakterizuje šikanu: „*Šikana je agresivní chování ze strany žáka/ů vůči žákovi nebo skupině žáků či učiteli, které se v čase opakuje (nikoli nutně) a je založeno na vědomé, záměrné, úmyslné a obvykle skryté snaze ublížit fyzicky, emocionálně, sociálně a/nebo v případě šikany učitele také profesionálně. Šikana je dále charakteristická nepoměrem sil, bezmocností oběti, nepříjemností útoku pro oběť a samoučelností agrese.*“

Uvedli jsme několik definic šikany od různých autorů. Tyto definice mají společné rysy, které šikanu charakterizují. Pokud je shrneme, tak jednání, které je považováno za šikanu, musí obsahovat prvky agrese, a to psychické nebo fyzické, agrese musí směřovat proti jiné osobě nebo skupině osob, oběť musí být nějakým způsobem slabší než agresor a existuje mezi nimi zjevný nepoměr sil psychických, mentálních nebo i fyzických, chování agresora proti oběti je, až na výjimky, opakované, úmyslné a k jednání dochází převážně ve skupině osob v uzavřeném kolektivu, který je utvořen nedobrovolně, po delší dobu, například při plnění povinné školní docházky.

⁶⁷ KOLÁŘ, Michal. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011. s. 32, 36.

⁶⁸ MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY ČR. *Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních 2016*.msmt.cz [online]. © 2016-2019 [cit. 2019-03-05]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/38988/>, s. 2.

V problematice šikany jsou různé způsoby k jejímu studiu. Je užíván trojrozměrný praktický pohled na šikanování podle Michala Koláře,⁶⁹ který zahrnuje behaviorální pohled, psychodynamický pohled a sociálněpsychologický pohled, dalším je pohled na šikanu jako na sociální deviaci a poslední je pohled prostřednictvím trestního práva. Ke každému z výše uvedených úhlů pohledu na šikanu uvedeme některé bližší skutečnosti.

Jako první přiblížíme pohled **behaviorální**, který uvádí, že šikanování je nemocné nebo patologické chování. U tohoto přístupu je potřebné sledovat nejnápadnější a nejvýraznější projevy chování dětí, které porušuje různá školní pravidla, případně hraničí či naplňuje podstatu trestného činu nebo přestupku. Pokud k jednání dochází, je nutno provádět další zjišťování a shromažďování údajů. Hlavní rysy šikany byly popsány její definicí včetně projevů, které jsou za šikanu považovány. Autor uvádí konkrétní příklady jednání a je jimi například mlácení oběti různými předměty, škrcení oběti, dušení, zastrašování a další. Je třeba vždy zjišťovat, jak podezřelé chování prožívá ten, proti komu je namířeno. Michal Kolář⁷⁰ dále uvádí tzv. **trojdimenzionální mapu**, podle níž lze projevy šikanování členit na přímé a nepřímé, fyzické a verbální, aktivní a pasivní. Kombinací uvedených tří dimenzí mohlo vzniknout osm typů šikanování, které uvádí tabulka č. 2.

Druhým přístupem ke studiu šikany je pohled **psychodynamický**, šikanování jako závislost. Přístup již není z vnějšího pohledu viditelný. Jedná se o vzájemný vztah mezi obětí a agresorem. Oba dva jsou na sobě závislí, jejich chování se vzájemně posiluje, vztah mezi nimi je vždy nerovnoprávný. Vztah je určen rozdělením skupiny na „slabé“ a „silné“. Vše je podřízeno lidské strategii strachu, kdy principem je zakrýt svůj strach a slabost tak, že využijí strachu jiného, který nemá tolik síly a schopnosti zakrýt strach svůj. Po nějaké době šikanování vznikne u agresora stav absolutní moci nad obětí a stav se mu stane závislostí (jako na nějakých drogách). U oběti postupem času může dojít rovněž ke značné závislosti a ztotožnění s agresorem, jistá forma stockholmského syndromu.

Pohled **sociálněpsychologický**, kde šikana je chápána jako porucha vztahů ve skupině, je dalším přístupem ke studiu šikany. Michal Kolář uvádí, že v sociálněpsychologickém pohledu je nutno považovat šikanu jako onemocnění celé skupiny, ve které k šikaně dochází. Podle autora nikdy šikanování není záležitostí jen dvou jeho aktérů, a to agresora a oběti. Jedná se vždy o záležitost celé skupiny, kolektivu, ve kterém k šikaně dochází, jedná se o celkovou poruchu vztahů ve skupině. Proto při léčbě šikany je nutno pracovat s celou skupinou. Šikanu

⁶⁹ KOLÁŘ, Michal. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011. s. 31-36.

⁷⁰ KOLÁŘ, Michal. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011. s. 37.

nazývá onemocnění skupiny a uvádí celkem pět stadií tohoto onemocnění od vzniku ostrakismu, až po totalitu. Bližšímu popisu jednotlivých stadií bude věnována následující kapitola.

Osm druhů šikanování	Příklady projevů
Fyzické aktivní přímé	Útočníci oběť věší, škrtní, kopou, fackují.
Fyzické aktivní nepřímé	Kápo pošle nohsledy, aby oběť zbili. Oběti jsou ničeny věci.
Fyzické pasivní přímé	Agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice. Fyzické bránění oběti v dosahování jejích cílů.
Fyzické pasivní nepřímé	Agresor odmítne oběť na její požádání pustit ze třídy na záchod. Odmítnutí splnění požadavků.
Verbální aktivní přímé	Nadávání, urážení, zesměšňování.
Verbální aktivní nepřímé	Rozšiřování pomluv. Patří sem ale i tzv. symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních a podobně.
Verbální pasivní přímé	Neodpovídání na pozdrav, otázky a podobně.
Verbální pasivní nepřímé	Spolužáci se nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho, co udělali její trýznitelé.

Tabulka č. 2 Mapa vnějších projevů šikany

Jiný pohled na šikanu považuje šikanu za druh **sociální deviace**. Deviaci definuje Michal Hrčka:⁷¹ „*Deviace je v obecném pojetí chápána jako jakákoli odchylka od normální struktury či funkce a může se vyskytovat u kteréhokoli jevu v přírodě nebo ve společnosti.*“ Na vysvětlenou autor uvádí, že všechny jevy v přírodě i společnosti, které mají jistou míru variability, mají dispozici k vytvoření deviace. Samotné vztahy mezi lidmi jsou značně variabilní, různorodé, a proto mohou deviaci vytvářet. Jako deviaci vymezuje stav, který vykazuje odchylku od normálního. Normální jednání je takové, které je ve společnosti považováno za ideální, statisticky průměrné, optimální nebo jinak stanoveným standardem

⁷¹ HRČKA, Michal. *Sociální deviace*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. s. 11-12.

normality. Tyto standardy normality jsou odlišné v různých historických etapách lidského vývoje a závisí i na společnosti, její kultuře, zvycích, vyznávaném náboženství a dalších aspektech. Jako příklad můžeme uvést naši současnou společnost a islámské země, rozdílné postavení žen v těchto společnostech, uprchlickou krizi a další. Šikana v naší současné demokratické společnosti je jednoznačně deviantní, neboť pošlapává základní principy lidských práv a svobod člověka.

Poslední z úhlů pohledu na šikana je pohled z hlediska **trestně právního**. Právo na ochranu života, zdraví, majetku, práv a svobod a dalších práv je v naší zemi dětem, ale i dospělým zaručeno právním systémem České republiky, ale i mezinárodními právními akty, kterými je Česká republika vázána. Mezi nejdůležitější patří Ústava ČR, Listina práv a svobod a na ně navazující právní řád České republiky a z mezinárodních smluv ve vztahu k dětem Úmluva o právech dítěte, Deklarace práv dítěte a další.

Pokud je zjištěna v kolektivu šikana, ať je to ve škole, školském zařízení či jiných organizovaných volnočasových aktivitách, je nejprve nutno zabránit pokračování šikany a poskytnout účinnou pomoc jejím obětem. V následném kroku se musí šikana důkladně vyšetřit a objasnit a jednoznačně usvědčit viníky, kteří šikanovali ostatní děti. Teprve potom je možno pachatele potrestat, a to podle konkrétního případu, intenzity i následku jednání a i společenské nebezpečnosti celého případu. V nejméně závažných případech postačí potrestání pachatele běžnými kázeňskými opatřeními podle školního řádu v rámci školy. V závažnějších případech může být jednání pachatele posuzováno jako přešůpek podle zákona č. 250/2016 Sb. o odpovědnosti za přešůpky a řízení o nich a podle zákona č. 251/2016 Sb. o některých přešůpcích. Ta nejzávažnější jednání naplňující podstatu některého z trestných činů musí škola oznámit orgánům činným v trestním řízení a věc prověřuje Policie ČR. K tomu je třeba doplnit, že šikana není v trestním zákoníku kodifikována jako samostatný trestný čin, ale jednání agresorů při šikaně může naplnit skutkové podstaty jiných trestných činů. Těmi mohou nejčastěji být § 140- vražda, § 144- účast na sebevraždě, § 145- těžké ublížení na zdraví, § 146- ublížení na zdraví, § 171- omezování osobní svobody, § 173- loupež, § 175- vydírání, § 184- pomluva, § 185- znásilnění, § 186- sexuální nátlak, § 187- pohlavní zneužití, § 205- krádež, § 228- poškození cizí věci, § 230- neoprávněný přístup k počítačovému systému a nosiči informací, § 231- opatření a přechovávání přístupového zařízení a hesla k počítačovému systému a jiných takových dat, § 353- nebezpečné vyhrožování, § 354- nebezpečné pronásledování, případně jiné trestné činy, ale vyjmenované trestné činy jsou

v souvislosti se šikanou nejčastější. Při řešení šikany by měla škola spolupracovat se zákonnými zástupci aktérů šikany, pedagogicko-psychologickou poradnou, případně s orgánem sociálně právní ochrany dětí a postupovat podle Metodického pokynu ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních vydaného v roce 2016, který jako dokument je možno považovat za velmi zdařilý.

4.3 VÝVOJOVÁ STÁDIA ŠIKANY A JEJÍ FORMY

Jeden z nejvýznačnějších specialistů na problematiku šikany v České republice Michal Kolář⁷² přirovnal šikanu k onemocnění skupiny zasažené virem šikanování a rozlišil celkem pět vývojových stupňů šikany, kdy jednotlivé stupně mají svá specifika a také různé způsoby a metody léčby šikany. Systém ukazuje vnitřní vývoj šikany v zasažené skupině.

První stadium s názvem **Zrod ostrakismu** je charakteristické identifikací a vyčleněním okrajových členů skupiny a jedná se o počáteční stadium šikany. V kolektivu, skupině se postupem času najde jedinec nebo jedinci, kteří jsou z nějakého důvodu nejméně oblíbeni, něčím se od většiny skupiny odlišují, jsou na tzv. sociometrickém chvostu. Jedinci se mohou odlišovat v podstatě čímkoliv, může to být tělesná či duševní vada, opoždění v mentálním vývoji, malý nebo naopak velký tělesný vzrůst, malá nebo velká hmotnost, může pocházet z jiných sociálních poměrů než ostatní, pocházet z chudé nebo naopak velmi bohaté rodiny, může být podstatně inteligentnější než ostatní a podobně. V prvním stadiu ostrakizovaní jedinci zažívají prvky šikanování, jedná se nejčastěji o mírné, nejvíce psychické formy ubližování, ostatní členové skupiny jej odmítají, nebaví se s ním a častují ho drobnými legráckami. Ostrakizovaný jedinec se ve skupině necítí dobře. Je to počáteční stav šikany ve skupině.

Následující, **druhé stadium** s názvem **Přitvrzování manipulace a výskyt fyzické agrese**, rozptýlený negativní proces ubližování slabším pokračuje. V případě nějaké krize nebo vypjaté situace ve skupině, třídě, dochází k destruktivnímu řešení problémů. Najde se „obětní beránek“, nejčastěji již ostrakizovaný jedinec a ostatním žákům slouží jako hromosvod či ventil napjaté situace, zvláště pokud se ve skupině najde část členů s výrazně agresivními a manipulativními sklony. Ti násilí použijí pro uspokojení svých potřeb. U jedinců s agresivní dispozicí týrání a bití slabého spolužáka vyvolává uspokojení, jednání opakují i pro svoje obveselení a pobavení spolužáků. Další vývoj ve skupině závisí na tom,

⁷² KOLÁŘ, Michal. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011. s. 45-53.

jaké vztahy ve skupině panují, jestli existuje kamarádství a soudržnost a i negativní přístup k násilí. Pokud v této situaci nedojde k zásahu pedagogů, skupina je ponechána sama sobě, většinou dochází k nástupu šikany a další eskalaci projevů násilí. Proti oběti je užívána hrubá síla, oběť je fyzicky napadána, kopána, fackována i jinak bita, nucena sloužit agresorům, nosit jim věci a dále i verbálně ponižována. Oběť se snaží atakům bránit, simuluje nemoci, chodí za školu a pod různými záminkami nechce do školy chodit, dochází ke znatelnému zhoršení školních výsledků. Kolektiv se rozděluje, část z nich sympatizuje s agresory a část z nich s obětí.

Třetí stadium nese název **Klíčový moment, vytvoření jádra agresorů**, parazitní novotvar šikany začíná bujet a programově směřuje k ovládnutí skupiny. Ve třetí fázi se vytvoří z agresorů skupina, jak uvádí autor „úderné jádro“, ve kterém agresori začnou vzájemně spolupracovat a plánovitě šikanovat svou oběť. Kolektiv je již rozdělen na skupinky, a pokud se nevytvoří dostatečně silná skupinka odpůrců šikany, agresorům nic nebrání šikanu rozvíjet. Odpůrci šikany, většinou „slušní“ žáci, mají navíc nevýhodu, že jsou zvyklí, na rozdíl od agresorů, dodržovat veškerá pravidla a zákony, kdy pravidlo „nebonzovat“ patří mezi nejdůležitější.

Čtvrté stadium autorem nazývané **Většina přijímá normy agresorů** znamená, že rakovinný nádor šikanování vyřazuje imunitní systém a ujímá se vlády ve skupině. Nyní agresori přejímají vládu nad celou skupinou, názory agresorů jsou skupinou přijaty a stávají se pro skupinu zákonem. Již nic nebrání jejich řádění. Týrání, které dosahuje značné brutality, se aktivně účastní i ostatní žáci. Agresori se dostali do úplné závislosti na šikanování, často šikanují pouze pro své pobavení a zábavu.

Páté stadium nese název **Totalita neboli dokonalá šikana**, rakovina šikany vítězí v nemocné skupině na celé čáře, někdy dochází k prorůstání parastruktury násilí s oficiální školní strukturou. Situace ve skupině se dostává do posledního stadia, nastává stadium vykořisťování. Skupina je rozdělena na dvě části, a to „otrokáře a otroky“. Otrokáři na otrocích využívají vše, co je možné využít, ať to jsou hmotné věci, peníze, vědomosti, školní znalosti, city, tělo, a to vše pro svůj prospěch. Otroci musí sloužit a být po vůli ve všech směrech. Brutalita agresorů dosahuje vrcholu, dochází ke způsobování těžkých zranění obětem, nebo i k úmrtí následkem způsobených zranění anebo spáchání sebevraždy, ke kterým jsou oběti jednáním agresorů dohnány. Brutální násilí je již ve skupině považováno za

normální, ideologie násilí je přijata většinou. Následkem způsobení zranění obětí se mnohdy teprve zjistí, že ve skupině existuje šikana a věc se začíná vyšetřovat. V tomto stadiu šikany dochází i k situaci, že vůdce agresorů se ve třídě stává sociometrickou hvězdou, má výborný prospěch, řádné chování k pedagogům a plní ochotně veškeré úkoly, které mu pedagog uloží, často je zvolen předsedou třídy. Oplátkou jej učitelé a vedení školy podporují a stojí za ním, aniž by věděli, co se ve třídě děje. Pak stesky jeho obětí nejsou řádně vyhodnoceny a mohou být i přehlíženy.

Uvedli jsme přehled stadií vzniku šikany s některými jejich specifiky. Každé z těchto stadií má jiný způsob řešení šikany, a to i za pomoci jiných odborníků, případně i Policie ČR.

Základní **formy šikany** uvádí Michal Kolář:⁷³

- Šikana podle typu agrese a prostředku týrání: fyzická, psychická nebo smíšená, kyberšikana.
- Šikana podle věku a typu školy: šikana mezi předškoláky, žáky prvního stupně ZŠ, uční a další.
- Šikana z genderového hlediska: dívčí a chlapecká šikana, homofobní šikana a další
- Šikana odehrávající se ve školách s různým způsobem řízení: s demokratickým vedením, autoritářským vedením apod.
- Šikana podle speciálních vzdělávacích potřeb aktérů: šikana neslyšících, nevidomých, mentálně retardovaných žáků a jiné.

Každá z uvedených forem šikany má jiné projevy, jiný průběh a další svá specifika.

4.4 CHARAKTERISTIKA AGRESORA A OBĚTI A JEJICH TYPOLOGIE

Agresor a oběť jsou dva hlavní aktéři jednání, zvaného šikana. V této kapitole si uvedeme základní rozdělení a typologii agresora a oběti s jejich vymezením.

Agresorem je ten, který šikanu aktivně provádí, začíná ji a vede. Pavel Říčan a Pavlína Janošová⁷⁴ uvádějí, že agresor má jisté typické rysy a vlastnosti. K vlastnostem agresora uvádějí, že bývá tělesně silný, obratný a zdatný, bývá rváč, často porušuje pravidla chování a

⁷³ KOLÁŘ, Michal. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011. s. 78.

⁷⁴ ŘÍČAN, Pavel a Pavlína JANOŠOVÁ. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010. s. 53-56.

školní řád, mívá slabší školní prospěch, má zakrnělé svědomí, u spolužáků je neoblíbený, je dominantní, panovačný, rád ovládá druhé, škodolibý, krutý, chybí mu empatie a další vlastnosti.

Michal Kolář⁷⁵ ze své letité praxe rozeznává **tři typy agresorů**, kteří iniciují šikanu:

Drsník- je hrubý, impulzivní, primitivní, má kázeňské problémy, narušený vztah k autoritě, šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost. V rodině častý výskyt agrese a brutality rodičů.

Slušník- slušný, kultivovaný, zvýšeně úzkostný, provádí násilí a mučení cíleně a rafinovaně, ve skrytu beze svědků. V rodině často důsledný a náročný přístup až vojenského drilu bez lásky.

Srandista- optimistický, často oblíbený a vlivný, šikanuje pro pobavení ostatních a i své. V rodině bývá citová subdeprivace a chybí duchovní a mravní hodnoty.

Obětí šikany, jak uvádí Michal Kolář,⁷⁶ při troše smůly a v určitém kontextu se může stát kterékoliv dítě. Nejčastěji ve školách to jsou typické oběti. Jsou to nejslabší ze slabých, přesněji ti, co nejméně umějí skrývat svůj strach a využívat strachu jiných. Bojácnost je příliš viditelná, neumí adekvátně reagovat na zátěžové situace. V žádném případě se nejedná o defektní jedince. Může se jednat i o silné, robustní chlapce, které i náznak agrese vystraší. Šikanováni jsou často děti, které mají fyzický nebo psychický handicap, nebo se něčím liší od většiny ve skupině. Autor uvádí **typologii obětí šikany**:

- Oběti „slabé“ s tělesným a psychickým handicapem.
- Oběti „silné“ a nahodilé.
- Oběti „deviantní“ a nekonformní.
- Šikanovaní žáci s životním scénářem oběti.

Jinou typologii obětí šikany uvádí Zdeněk Martínek:⁷⁷

⁷⁵ KOLÁŘ, Michal. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011. s. 140-141.

⁷⁶ KOLÁŘ, Michal. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011. s. 141-144.

⁷⁷ MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada, 2009. s. 139-141.

Oběti na první pohled. Jedná se o děti, na kterých je vidět slabost na první pohled, jsou fyzicky slabí, vytáhlí, v jejich jednání je vidět i na první pohled bojácnost, neumí se prosadit, bránit, v případě problému utečou nebo se rozpláčou.

Oběti setrvávající dlouhou dobu pod ochrannými křídly matek nebo babiček. Právě babičky a matky v nich vidí stále malé a nesamostatné dítě, které stále hlídají, a vše za ně vyřizují. Doprovázejí děti do třídy nebo alespoň před školu a tím ostatní děti provokují.

Handicapované děti. Jsou velice snadnými oběťmi, protože mají handicap, postižení jak tělesné, tak duševní nebo mentální. V současné době je trend inkluze handicapovaných dětí do běžného třídního kolektivu, aby se takový jedinec dokázal pohybovat v běžné populaci.

Učitelské děti, jsou jedny z nejčastějších obětí, hlavně za okolností, kdy rodič učí na stejné škole nebo dokonce ho sám učí. Rodič hned ví od kolegů, co dítě provedlo nebo co neumí a ostatní děti mu nevěří, že nemá informace, co bude v testech nebo z čeho bude zkoušeno. Na učitelské dítě je ve škole hleděno s větší přísností.

Každý z autorů má jinou typologii oběti šikany, ale pokud informace shrneme, tak záleží na mnoha různých faktorech, zda k šikaně v kolektivu vůbec dojde, a záleží vždy na konkrétních podmínkách školy, jejím klimatu, kvalitě pedagogického sboru, rodičích dětí, ale i na dětech samotných, zda k šikaně dojde nebo ne.

4.5 KYBERŠIKANA

V kapitole bychom se měli krátce zmínit o velmi závažné formě šikany a tou je **kyberšikana**. V současné době dochází k rozvoji výpočetní a komunikační techniky, která je díky tomu dostupná v podstatě všem dětem včetně připojení k internetu. Dnešní mladá generace mezi sebou velmi často komunikuje právě prostřednictvím elektronické komunikace a sociálních sítí. Sociálním sítím přikládají velký význam a mnohdy jejich užívání přechází až do závislosti. Zvláště pak chytré telefony, které má dnes prakticky každé dítě včetně připojení k internetu, se může proměnit v nebezpečnou zbraň. Chytré mobilní telefony mimo jiné umožňují natáčet videa, pořizovat fotografie, či zvukové záznamy a tyto neprodleně odesílat jinam, nebo je umístit na internet nebo sociální síť. Tak záznamy může ihned sledovat velký počet diváků prakticky na celém světě a hlavně blízkých a známých obětí.

Jak uvádí Michal Kolář,⁷⁸ tak kyberšikanu je možno zařadit do základních a pravých forem šikan, jedná se o formu psychické šikany. Autor ke kyberšikaně uvádí, že: „*Je to záměrné násilné chování prostřednictvím moderních komunikačních prostředků, především prostřednictvím internetu a mobilu.*“ Kyberšikana oproti klasické šikaně má různé zvláštnosti, klasická šikana probíhá tváří v tvář, v přímém osobním kontaktu v konkrétním místě jako je školní třída, tak kyberšikana probíhá bez přímého kontaktu ve virtuálním světě. Hlavně díky internetu a mobilu je znatelně účinnější. Dává možnost k pronásledování oběti kdekoli a kdykoli, nekončí odchodem ze školy, nebo útekem před agresorem. Agresor má možnost zajištění velkého množství diváků, kteří utrpení oběti mohou prostřednictvím internetu shlédnout. Moderní komunikační technologie dovolují měnit identitu agresora a to použitím přezdivek, nicku, vydáváním se za někoho jiného, použitím neznámého telefonního čísla a podobně, což zvyšuje u oběti její bezmoc. K provádění kyberšikany jsou nejčastěji používány zprávy rozesílané e- mailem, SMS a MMS zprávy, různým vytvářením webových stránek používaných k urážení oběti, rozesílání natočených videí oběti, umíst'ováním pornografických fotografií na sociálních sítích a další. Jak bylo uvedeno, pro dnešní mladou generaci má velký význam, co je uvedeno na sociálních sítích a internetu, a proto každý takový útok je pro oběť často zdrcující a má fatální následky.

Pro odhalení a řešení kyberšikany je nutná spolupráce s různými odborníky, předně s odborníky IT technologií, Policií ČR, orgány OSPOD, pedagogicko-psychologické poradny a dalších. Zvláště Policie ČR má podstatně větší pravomoci k vyžadování a zajišť'ování důkazů ke kyberšikaně od mobilních operátorů nebo správců jednotlivých webů nebo sociálních sítí.

4.6 PREVENCE ŠIKANY NA ŠKOLÁCH

Na závěr kapitoly o šikaně uvedeme základní informace týkající se prevence šikany na školách. Protože šikana je společensky nežádoucí jednání, je potřeba proti ní bojovat. Nejúčinnější je, pokud k šikaně vůbec nedojde, a k tomu slouží systém prevence šikany na školách. Prevencí šikany na školách se podrobně zabývá Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních

⁷⁸ KOLÁŘ, Michal. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011. s. 83-91.

2016,⁷⁹ který v dílu 3 s názvem **Bezpečné prostředí ve škole: jak předcházet šikaně** ukládá každé škole konkrétní úkoly, jejichž splněním a dodržováním škola může účinně přispět k prevenci šikany. Uvedme, že škola i školská zařízení mají zajistit bezpečné školní prostředí, odmítat násilí a zneužití moci ve všech podobách. Ve škole má být vyčleněn nejméně jeden pedagogický pracovník k řešení specifických problémů v prevenci a řešení šikany. Ve školním řádu má škola zařadit konkrétní a srozumitelná pravidla chování, mimo jiné vztažená k projevům šikany s jasnými důsledky při jejich porušení, dále nastavit třídní pravidla. Zajistit systém vzájemné komunikace mezi pedagogy o signálech porušení pravidel a pravidelný monitoring varovných signálů výskytu šikany. Škola má vytvořit školní program proti šikanování a průběžně realizovat primární prevenci rizikového chování ve škole. Zajistit rozvoj a další školení pedagogů i ředitele školy v oblasti právního povědomí. Pravidelně při třídnických hodinách se věnovat prevenci šikany a jiných negativních jevů.

⁷⁹ MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY ČR. *Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních 2016*.msmt.cz [online]. © 2016-2019 [cit. 2019-03-05]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/38988/>. s. 2-4.

5 TEORETICKÉ ZÁKLADY TVORBY VYUČOVACÍ HODINY PREVENCE TRESTNÉ ČINNOSTI NA ZŠ

V této části práce se zabýváme vymezením základní školy, primární prevencí trestné činnosti na školách s ohledem na to, aby se děti nestaly obětí trestné činnosti, a teoretickými podklady pro tvorbu ukázkové vyučovací hodiny k prevenci trestné činnosti s názvem **Jak nebýt obětí trestného činu při volnočasových aktivitách** pro žáky 6. a 7. ročníku 2. stupně základní školy.

5.1 ZÁKLADNÍ ŠKOLA A PRIMÁRNÍ PREVENCE NA 2. STUPNI ZŠ

Protože se v práci zabýváme volnočasovými aktivitami dětí a mládeže z hlediska trestního práva včetně tvorby ukázkové výukové hodiny pro děti 6. a 7. třídy základní školy, je třeba specifikovat pojem základní škola. Specifika žáků v těchto ročnících jsou uvedena v předcházející kapitole 1.3, kdy z hlediska vývojové psychologie se jedná o počátek období dospívání, doba prepuberty.

Základní škola je instituce, která zajišťuje plnění povinné školní docházky pro děti. Skládá se ze školních tříd a třídy se skládají z určitého počtu žáků, nejčastěji v počtu kolem třiceti. Žáci mají stejný věk a vytvářejí kolektiv, který byl složen již při nástupu do školy v první třídě. Třídní kolektiv v téměř stejném složení prochází celou školní docházkou až do deváté třídy, tedy celých devět let. Změny mohou nastat v šesté třídě, kdy dochází k přesunu žáků, a to buď z menších škol, které mají pouze první stupeň základní školy, nebo žáci odchází do různých výběrových tříd, jako jsou třídy matematické, jazykové nebo sportovní, a utváří kolektivy nové. Může dojít k odchodu žáků ze školy nebo příchodu žáků nových, nejčastěji z důvodů stěhování rodiny.

Primární prevenci nežádoucích jevů ve škole a školských zařízeních je věnována značná pozornost celé společnosti a v souladu s tím jsou utvářena i pravidla pro realizaci primární prevence nežádoucích jevů. Zahrnuje v sobě rizika vzniku násilí, šikany, užívání různých omamných látek včetně alkoholu a i sexuální problematiku. Primární prevence v sobě zahrnuje činnosti, aby bylo minimalizováno riziko vzniku nežádoucích situací, a to tak, aby žáci tuto negativní činnost nepáchali a zároveň, aby na nich páchána nebyla.

Zákon č. 561/2004 Sb. školský zákon zavádí systém nových kurikulárních dokumentů, kdy jedním z nich je Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání,⁸⁰ který vymezuje základní informace týkající se délky, cílů, pojetí a forem základního vzdělávání, jeho principy, organizaci a hodnocení výsledků vzdělávání, uvádí klíčové kompetence základního vzdělávání. Mezi klíčové kompetence patří i kompetence občanské a na konci základního vzdělávání má žák znát a chápat, jak uvádí Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání:⁸¹ „*Základní principy, na nichž spočívají zákony a společenské normy, je si vědom svých práv a povinností ve škole i mimo školu, rozhoduje se zodpovědně.*“

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání je rozdělen do jednotlivých vzdělávacích oblastí a v kapitole 5.5.2. s názvem Výchova k občanství, a v části, která se nazývá Člověk, stát a právo, mezi očekávanými výstupy je pod bodem VO-9-4-08 uvedeno, že dodržuje právní ustanovení, která se na něj vztahují, a uvědomuje si rizika jejich porušování, pod bodem VO-9-4-09 rozlišuje a porovnává úkoly orgánů právní ochrany občanů, uvede příklady jejich činnosti a spolupráce při postihování trestných činů a pod bodem VO-9-4-10 rozpozná protiprávní jednání, rozliší přestupek a trestný čin, uvede jejich příklady. K jednotlivým výstupům je přizpůsobeno i učivo a tím je u protiprávního jednání druhy a postihy protiprávního jednání včetně korupce, trestní postižitelnost, porušování předpisů v silničním provozu, porušování práv k duševnímu vlastnictví a právo v každodenním životě.

Na základě Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání si každá jednotlivá škola zpracovává svůj školní vzdělávací program, ve kterém jsou zahrnuta konkrétní specifika školy a regionu, ve kterém se nachází, ať to je velikost školy, počty žáků ve třídě nebo vytvoření tříd pro nadané děti, kterými jsou třídy sportovní, jazykové a další. Problematika trestné činnosti by měla být zahrnuta do výuky v hodinách občanské výchovy nebo v hodinách třídnických.

⁸⁰ MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY ČR. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. *msmt.cz* [online]. © 2017-2019 [cit. 2019-03-09]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/43792/>

⁸¹ MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY ČR. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. *msmt.cz* [online]. © 2017-2019 [cit. 2019-03-09]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/43792/s.12>.

Školský zákon č. 561/2004 Sb.⁸² a Vyhláška č. 72/2005 Sb. o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních⁸³ ukládá škole a školským zařízením přímo za povinnost organizování a realizaci primární prevence v těchto zařízeních. Uvedené právní normy škole ukládají za povinnost vytvořit funkci školního metodika prevence a určit konkrétní osobu na škole, která je odpovědná v oblasti prevence i jaké má kompetence, kvalifikaci a schopnosti k řešení problémů. Dále škole ukládá vypracování a doplňování dokumentu s názvem Minimální preventivní program, který řeší veškeré nežádoucí jevy ve škole a to včetně páchání různých protiprávních jednání.

V případech prevence trestné činnosti, aby se děti nestaly obětí trestných činů, tak každé dítě i každý z dospělých svým chováním a jednáním může význačným způsobem omezit možnost, aby se nestal obětí trestného činu, a pokud se již obětí stane, aby případné následky spáchání trestného činu minimalizoval. Člověk by sice neměl být nijak ustrašený a za každým rohem by neměl vidět zloděje, vraha nebo sexuálního devianta, ale měl by dodržovat základní pravidla chování a neměl by podceňovat žádné maličkosti. Mezi konkrétní opatření patří, že by děti neměly nosit venku, do školy nebo na volnočasové aktivity žádné cenné věci, větší obnosy peněz, žádnou dražší výpočetní techniku. Při kontaktu s cizími a neznámými lidmi jim nesdělovat žádné informace o sobě, kde bydlí, kam chodí do školy, kdy si pro ně mají přijít rodiče a nenechat se zlákat pod žádnou záminkou, aby šly do cizího bytu, nasedly do auta nebo šly na odlehlé místo. Při návratu domů by samy neměly chodit lesem, parkem nebo odlehlými místy, hlavně za tmy nebo přítmí, pokud jít musí, tak jít alespoň ve skupince nebo počkat, až někdo z rodiny dítěti přijde naproti, zvláště to platí pro starší dívky, které by se mohly stát obětí sexuálního útoku. Doma by rodiče měli vědět, kde děti budou a kdy se asi mají vrátit, měly by mít stále zapnutý mobilní telefon. (v případě problému je možno lokalizovat místo, kde se mobilní telefon a i dítě nachází) Na sociálních sítích by děti neměly sdělovat žádné bližší osobní údaje o sobě osobám, které osobně neznají a to včetně umístění vlastních fotografií či videí na internet, děti by měly být opatrné na různých seznamkách, při používání webkamer a podobně. Je nutné mít se na pozoru a být opatrný i u

⁸² ČESKO. Zákon č. 561/2004 Sb., ze dne 24. 9. 2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).msmt.cz [online]. © 2004-2019 [cit. 2019-03-09]. Dostupné z <http://www.msmt.cz/dokumenty-3/skolsky-zakon-ve-zneni-ucinnem-od-15-2-2019>.

⁸³ ČESKO. Vyhláška č. 72/2005 Sb., ze dne 9. 2. 2005 o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů.msmt.cz [online]. © 2005-2019 [cit. 2019-03-09]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlaska-c-72-2005-sb>

známých osob, například v dobrém úmyslu zaslané intimní fotografie přítelkyně příteli se po rozchodu s ním mohou změnit v noční můru, pokud je přítel zneužije. Takových drobností může být velké množství, ale jejich dodržováním si člověk může ušetřit mnoho dalších starostí a problémů.

5.2 ZÁKLADY TVORBY VÝUKOVÉ HODINY

V následujících kapitolách vymezíme teoretický základ pro tvorbu výukové ukázkové hodiny. Její obsah je zaměřen na prevenci kriminality, a to z hlediska obětí trestných činů, aby děti věděly, jak se mají chovat, aby co nejvíce omezily možnost, aby se staly oběťmi trestných činů při volnočasových aktivitách a i na cestě z nich domů. Vytvářenou výukovou hodinu je možno zařadit svým charakterem do primární prevence na druhém stupni základních škol.

Vyučování je složitý proces, který se skládá z různých prvků výuky. Organizaci výuky vymezuje Otto Obst,⁸⁴ který uvádí, že: „*Organizaci vyučovacího procesu pak lze chápat jako záměrné uspořádání jednotlivých prvků výuky (cílů, obsahu, metod výuky, materiálních prostředků, činnosti učitele, činnosti žáků) v prostoru a čase. Hlavní funkcí tohoto uspořádání je dosahování výukových cílů.*“ Autor na doplnění k vymezení organizace výuky uvádí, že lze obrazně organizační formu výuky nazývat architekturou a stavbou výuky a je možné za použití konkrétní organizační formy výuky realizovat výuku za pomoci rozličných metod výuky a s použitím dalších prostředků.

K organizačním formám vyučování uvádí Jarmila Skalková,⁸⁵ že organizační formy výuky procházejí ve svém vývoji historickými změnami, které byly odrazem změn, novými úkoly vyučování a funkcí školy až po změnu charakteru činnosti žáka a učitele. Vývoj prošel od individuálního systému vyučování ve starověku a středověku, až do v současnosti nejvíce užívaného frontálního vyučování v systému vyučovacích hodin. V současné době se užívají nejčastěji organizační formy:

- frontální vyučování v systému vyučovacích hodin
- skupinové a kooperativní vyučování

⁸⁴ OBST, Otto. *Obecná didaktika*. 2. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého, 2017. s. 58.

⁸⁵ SKALKOVÁ, Jarmila. *Obecná didaktika: vyučovací proces, učivo a jeho výběr, metody, organizační formy vyučování*. 2. rozš. a aktualiz. vyd., Praha: Grada, 2007. s. 219-223.

- individualizované a diferencované vyučování
- systém různých organizačních forem uplatňovaný při realizaci projektů a integrovaných učebních celků
- domácí učební práce žáků

Autorka uvádí, že při praktickém použití se jednotlivé organizační formy výuky vzájemně mohou podporovat i prolínat a modifikovat a učitel za účelem maximální efektivity výuky využívá ty nejvhodnější v závislosti na charakteru vyučované látky, cílech své práce, ale i možnostech, které má v dané škole k dispozici a na připravenosti a specifických potřebách žáků i jejich individuálních zvláštích.

V současné době se nejčastěji používá ve školní praxi frontální (hromadné) vyučování v systému vyučovacích hodin, které je charakterizováno tím, že učitel pracuje plánovitě, soustavně a v určeném čase s celou třídou nebo skupinou žáků, dále každá vyučovací hodina má dílčí didaktický cíl a proces vzájemného působení mezi učitelem a žákem je na principu osobního kontaktu mezi učitelem a třídou. V průběhu vyučování dochází k poznávání jednotlivých žáků ve třídě a je možno uplatnit i individuální přístup učitele k jednotlivým žákům, protože ve třídě učitel učí delší dobu. Uvádí rovněž typologii vyučovacích hodin, které rozděluje na hodiny motivační, hodiny osvojování nových vědomostí a dovedností, hodiny opakování a procvičovací, hodiny používání vědomostí a dovedností v praktických činnostech, hodiny zkoušení a hodnocení osvojených vědomostí a dovedností, hodiny smíšené. Zároveň uvádí, že vyučovací hodiny nebudou jednotvárné a stereotypně se opakující den ze dne, ale budou střídány s ohledem na věk žáků a charakter učiva. Jarmila Skalková uvádí etapy struktury smíšené vyučovací hodiny:

- zahájení vyučovací hodiny, kde se určí cíl hodiny, motivace žáků, téma hodiny
- opakování dříve probraného učiva, příprava na probírání nové látky, kontrola a hodnocení vědomostí
- probírání nového učiva, poznatků, technik, postupů
- opakování nově probraného učiva včetně jeho procvičování, vytváření dovedností
- kontrola stavu rozvoje dovedností a vědomostí, uložení domácích úkolů

Učitel by se měl na vyučovací hodinu, kterou bude učit, připravit. Otto Obst⁸⁶ uvádí, že učitelé se na hodinu připravují tak, že si v duchu promítají celou vyučovací hodinu, jak bude

⁸⁶ OBST, Otto. *Obecná didaktika*. 2. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého, 2017. s. 80-81.

probíhat, a pak píše většinou písemné přípravy. Příprava na vyučování je zcela záležitostí vyučujícího.

Uvádí tři typy přípravy na vyučování podle Slavomíra Ryse:

- nejjednodušší přípravu nazývá bleskovou a jedná se o výuku podle učebnice, kdy učitel si pouze promyslí metody, prostředky a vymezí obsah toho, co bude učit
- u druhého, složitějšího typu, učitel promýšlí, co již bylo, čeho chce dosáhnout, jak a čím toho dosáhne a jaké tato hodina bude mít pokračování. Učitel pracuje s představou, co se mají žáci naučit, na jaké úrovni, obsahové a časové souvislosti hodiny, úkoly na příští hodinu
- třetí a nejnáročnější typ přípravy učitele, který promýšlí cíl hodiny, jakými prostředky chce cíle dosáhnout, zvláštní didaktická hlediska, výchovné možnosti, organizaci vyučovací hodiny, časový projekt vyučovací hodiny, podrobnosti k realizaci přípravy, provádí písemné zpracování přípravy, promyšlenost budoucího postupu v hodině

5.3 TEORETICKÝ PODKLAD PRO UKÁZKOVOU VÝUKOVOU HODINU

Navrhne teoretický podklad pro vytvoření ukázkové výukové hodiny na téma Jak nebýt obětí trestného činu při volnočasových aktivitách. Výuková hodina je určena pro žáky 6. a 7. ročníku základní školy. Příprava na výukovou hodinu je vypracována na teoretických základech zpracovaných v této kapitole.

Ukázková výuková hodina je součástí předmětu občanské výchovy a jedná se o běžnou vyučovací hodinu ve standardní délce 45 minut v běžné třídě. Jako potřebná pomůcka je pouze používán dataprojektor k promítnutí filmu z počítače. Vyučovací hodinu povede pedagog školy, který zastává funkci školního metodika prevence, dále jen metodik, protože právě ten má mít zkušenosti z oblasti trestné činnosti a její prevence. Hodiny se dále účastní příslušník Policie ČR, který má zkušenosti s vyšetřováním trestné činnosti, je staršího věku, energický, schopný adekvátního slovního projevu, nejlépe oblečen do stejnokroje Policie ČR, zjednodušeně osobnost budící respekt. Styk s veřejností a médii včetně různých preventivních akcí a besed Policie ČR na úrovni krajského ředitelství policie a územního odboru má na starosti oddělení tisku a prevence a oddělení jistě disponuje policistou, který uvedené nároky splňuje.

Organizační forma vyučovací hodiny je vyučování frontální, podle typologie vyučovacích hodin se jedná o hodinu smíšenou, která obsahuje prvky osvojování nových dovedností a vědomostí, prvky motivační a opakovací. Při vyučovací hodině jsou použity různé metody, kterými jsou ovlivňování osobností, kterou je přítomný policista, dále metoda vysvětlování, metoda založená na zkušenostech policisty a je prováděna i diskuze k danému tématu.

Na počátku vyučovací hodiny metodik žákům sdělí účel a cíl vyučovací hodiny, že hodina se týká prevence možností spáchání trestné činnosti na nich, na dětech, a že budou poučeni, co mají udělat, aby snížily možnosti, že se stanou obětí trestného činu jak ve škole, tak hlavně mimo školu. Po úvodu metodik žákům představí policistu, který se vyučovací hodiny účastní. Následně se ujme slova policista, který se krátce prezentuje, uvede pro děti srozumitelně, kde u policie pracoval, a seznámí je s činností oddělení tisku a prevence na územním odboru Policie ČR. Po tomto úvodu žákům vysvětlí formou přednášky základní pojmy, jako je protiprávní jednání, trestný čin, přestupek, pachatel a oběť trestného činu včetně ilustrativních příkladů. Přednáška je pojmově i obsahově upravena možnostem chápání žáků 6. a 7. třídy základní školy. Jako pokračování hodiny je žákům promítnut krátký film, v délce několika minut, aby žáci udrželi pozornost. Film obsahuje ukázky krátkých scének z páchaní trestné činnosti na dětech, film je samozřejmě hraný a s ohledem na ochranu soukromí zvláště zranitelných obětí, kterými jsou mimo jiné i děti, jsou ve filmu všechny možnosti identifikace obětí změněny, případně příběhy smyšleny. Po skončení filmu se policista žáků ptá, jestli sami žáci mají nějaké osobní zkušenosti s pácháním trestné činnosti a pokud ano, vysvětlí jim, v čem je podstata uvedeného protiprávního jednání. V další části vyučovací hodiny formou přednášky policista poukáže, jaká konkrétní opatření ve svém chování a jednání mají žáci provádět, aby minimalizovali možnost, že se stanou obětí trestných činů. Rovněž žákům vysvětlí, jaké důsledky má pro žáky samotné, když se trestné činnosti spáchané na nich vyhnou, zjednodušeně, jakým se tím vyhnou problémům. Po skončení přednášky je žákům promítnut další film, ve kterém jsou hrány scénky případů, jak se děti svým chováním vyhnuly tomu, aby na dětech byl trestný čin spáchán. Cílem je, aby žáci viděli konkrétní případy, které žákům byly v předcházející přednášce uvedeny a tím si je lépe zapamatovali. Oba promítané filmy jsou zajištěny u firem, které se zabývají prevencí trestné činnosti na dětech a jsou natočeny ve spolupráci s bezpečnostními složkami, a obsah filmů je těmito složkami akceptován. Po promítnutí filmu následuje diskuze a beseda mezi žáky a policistou, protože policista má bohaté praktické zkušenosti s pácháním a objasňováním trestné činnosti na rozdíl od metodika, který je primárně pedagog. Při diskuzi žákům odpoví na dotazy, které

mu budou klást a to i z policistovy dosavadní praxe, kde může policista uvést i některé konkrétní případy včetně ukončení případů soudem, ale za dodržení podmínek ochrany osobních údajů jednotlivých aktérů, což jistě policista dobře zná. Na závěr vyučovací hodiny se ujme slova metodik, který se žáků ptá, co si z hodiny pamatují a shrne, základní zásady prevence kriminality, aby děti nebyly obětí trestného činu. Na konec vyučovací hodiny se policista s dětmi rozloučí. Jak pro policistu, tak metodika je hlavním mottem vyučovací hodiny prevence trestné činnosti a opakované poučení žákům, že i drobnou změnou svého chování mohou zabránit tomu, aby na nich byl spáchán trestný čin a aby tyto věci nijak nepodcenili.

Policista by měl být s metodikem předem domluven na průběhu vyučovací hodiny, kterou by oba měli mít dobře připravenou, zvláště pak přednášky policisty, které mají být výstižné a přiměřené délky s ohledem na udržení pozornosti žáků. Policista by měl mít k problematice trestné činnosti a její prevence dostatečné znalosti a praktické zkušenosti, a měl by být schopen žákům v rámci diskuze fundovaně na jejich dotazy odpovědět. Metodik i policista by měli být připraveni i na možnost, že po ukončení vyučovací hodiny se na ně obrátí některé z dětí a chce jim oznámit nějaké protiprávní jednání, o kterém se dovědělo, nebo které se mu stalo. V takovém případě musí provést ihned odpovídající opatření a ne žáka odkázat na rodiče.

Časový rozvrh vyučovací hodiny je pouze orientační, podle potřeby a vzniklé situace v průběhu vyučovací hodiny je možné časy měnit. Vysvětlení cíle hodiny a představení policisty včetně jeho úvodního slova je asi 5 minut, stejně tak přednáška policisty k základním pojmům, film k páčání trestné činnosti, dotazy k žákům, přednáška i film o preventivních opatřeních. Diskuze a beseda je v délce asi 10 minut, ověření znalostí a závěr v délce 5 minut.

V kapitole je vypracován teoretický podklad ukázkové vyučovací hodiny na téma prevence kriminality páchané na dětech. V praxi podklad nebyl vyzkoušen, je pouze na teoretické úrovni. Byl sestaven s cílem, aby si žáci uvědomili, že se mohou stát obětí trestného činu a svým jednáním mohou toto riziko podstatně snížit, vzali si z hodiny ponaučení, změnili své chování a páčání trestné činnosti odsuzovali. Vyučovací hodina je vytvořena v souladu s Rámcovým vzdělávacím programem pro základní školy, jak je v kapitole o primární prevenci uvedeno.

6 PRAKTICKÁ PŘÍPRAVA VYUČOVACÍ HODINY PREVENCE KRIMINALITY

Poslední kapitola práce je praktická a je v ní sestavena příprava na konkrétní výukovou hodinu s názvem Jak nebýt obětí trestného činu při volnočasových aktivitách pro žáky 6. a 7. ročníku 2. stupně základní školy. Výuková hodina se týká oblasti primární prevence a při jejím sestavování je využito teoretických poznatků uvedených v předcházejících kapitolách.

Volnočasových aktivit se děti a mládež účastní především v odpoledních hodinách nebo o víkendech, tedy v době svého volna po skončení povinností při plnění školní docházky. Organizovaných volnočasových aktivit je nepřeberné množství, jedná se o různé zájmové i sportovní kroužky, kluby, jednorázové akce a další, které pořádají různé subjekty, které většinou nejsou vázány žádnými konkrétními výukovými plány. Proto se ani nezabývají primární prevencí. Rovněž děti a mládež se nemusí organizovaných volnočasových aktivit účastnit. Z těchto důvodů je nejúčinnější se prevencí trestné činnosti zabývat ve škole, kam děti chodit musí, protože vykonávají povinnou školní docházku, a je tedy zajištěna co největší účast dětí na této preventivní výukové hodině. Téma ukázkové výukové hodiny je v souladu s Minimálním preventivním programem i Rámcovým vzdělávacím programem pro základní školy. Při provádění organizovaných volnočasových aktivit je samozřejmě vhodné ze strany pořadatelů akcí, vedoucích a lektorů upozornit děti na konkrétní možné nebezpečí trestné činnosti, která by na nich mohla být spáchána. Je vhodné, aby i při konkrétních volnočasových aktivitách byla prováděna různá opatření ke zvýšení bezpečnosti zúčastněných dětí. Tolik k vysvětlení proč je prevence kriminality páchané na dětech a mládeži při volnočasových aktivitách prováděna během školního vyučování.

Teoretické poznatky ke tvorbě a přípravě vyučovací hodiny jsme v rozsahu potřebném pro práci uvedli v předcházejících kapitolách, bližší teoretický rozbor přesahuje rámec této práce. Pro práci použijeme nejnáročnější typ přípravy, ve které učitel provádí tzv. didaktickou analýzu učiva, skládající se ze sedmi okruhů.

Příprava na výuku.

Název vyučovací hodiny: Jak nebýt obětí trestného činu při volnočasových aktivitách, ukázková výuková hodina na téma prevence kriminality z pohledu potenciálních obětí trestných činů

Vyučovací předmět: Občanská výchova

Tematický celek: Člověk a společnost, Člověk, stát a právo- prevence kriminality z pohledu potenciální oběti trestných činů

Třída: 7. třída, věk 12-13 let

Počet vyučovacích hodin věnovaných tématu: jedna, celkově 45 minut

Datum výuky: 30. dubna 2019, úterý, v 09:45 hodin

Účastníci vyučovací hodiny: žáci jedné školní třídy 7. B v počtu 28 žáků, jeden učitel, a to školní metodik prevence, jeden policista

1. Téma vyučovací hodiny

Jak nebýt obětí trestného činu při volnočasových aktivitách- prevence kriminality z pohledu potenciální oběti trestného činu

2. Cíle

Kognitivní: žáci se naučí základní poznatky o trestném činu z pohledu potenciální oběti trestného činu, co je protiprávní jednání, trestný čin, pachatel, oběť trestného činu, jak se mají chovat, aby minimalizovali možnost, že se stanou obětí trestného činu, základy prevence trestné činnosti

Psychomotorické: žák dokáže trestný čin rozpoznat v praxi a to prostřednictvím filmů, které jsou v hodině promítány, a přednášek policisty

Afektivní: žák získá postoj k trestné činnosti jako nepřijatelnému chování ve společnosti, odsuzuje ji a snaží se páčání trestné činnosti zabránit

3. Prostředky

Obsah:

9:45 hod. - Do třídy přichází učitel- metodik a policista, pozdraví se s žáky, představí policistu a seznámí žáky s tématem výukové hodiny a předá slovo policistovi, který se krátce prezentuje, kde u policie pracoval a vysvětlí činnost oddělení tisku a prevence na územním odboru Policie ČR.

09:50 hod. - Úvod hodiny plynule přejde do přednášky policisty, monologu, který žákům srozumitelně s ohledem na jejich věk a možnosti chápání vysvětlí základní pojmy, jako je protiprávní jednání, přestupek, trestný čin, pachatel a oběť trestného činu včetně základních ilustrativních příkladů.

09:55 hod. - Žákům z počítače je promítnut prostřednictvím dataprojektoru na plátno na zdi krátký dokumentární film v délce necelých 5 minut. Film obsahuje ukázky scének z páčání trestné činnosti na dětech a jsou v něm ukázány jednotlivé základní pojmy k tématu trestné činnosti v audiovizuální podobě, které byly vysvětleny v předcházející přednášce.

10:00 hod. - Po skončení filmu se metodik s policistou žáků ptají, zda mají osobní zkušenosti s páčáním trestné činnosti, pokud ano, vysvětlí jim podstatu konkrétního případu protiprávního jednání, dále s žáky krátce diskutují o promítnutém filmu.

10:05 hod. - Diskuze přechází do monologu policisty, který formou přednášky žákům vysvětlí, jaká konkrétní opatření ve svém chování a jednání mají žáci provádět, aby minimalizovali možnost, že se stanou obětí trestných činů. Rovněž žákům vysvětlí, jaké důsledky má pro žáky samotné, když se trestné činnosti spáchané na nich vyhnou, jakým se tím vyhnou problémům.

10:10 hod. - Opětovně je pomocí počítače a dataprojektoru na plátno na zdi promítnut další dokumentární film v délce necelých 5 minut, ve kterém jsou hrány scénky případů, jak se děti svým chováním vyhnuly tomu, aby na dětech byl trestný čin spáchan. Cílem je, aby žáci

viděli konkrétní případy, které žákům byly v předcházející přednášce uvedeny, a tím si je lépe zapamatovali.

10:15 hod. - Po promítnutí filmu následuje diskuze a beseda mezi žáky a policistou. Při diskuzi žákům odpoví na dotazy, které mu jsou kladeny, a to i z policistovy dosavadní praxe, kde může policista uvést i některé konkrétní případy včetně ukončení případů soudem.

10:25 hod. - Na závěr vyučovací hodiny se ujme slova metodik, který se žáků ptá, co si z hodiny pamatují, a zdůrazní základní zásady prevence kriminality, aby děti nebyly obětí trestného činu.

10:29 hod. - Rozloučení s policistou a ukončení vyučovací hodiny.

Výukové metody:

Metoda slovní:

-**Monologická**- vysvětlování je součástí výkladu, přednášky policisty

-**Dialogická**- diskuze je obsažena v polovině vyučovací hodiny po promítnutí prvního dokumentárního filmu a na konci vyučovací hodiny po promítnutí druhého dokumentárního filmu, diskuze s policistou i metodikem

Metoda názorně demonstrační: imitace, promítnutí dvou dokumentárních filmů

Didaktické pomůcky a technika:

- **prostory pro výuku:** jedna školní třída

- **technické vybavení:** dataprojektor, počítač, promítací plátno

4. Zvláštní didaktická hlediska

Předběžné znalosti: výuková hodina je určena pro žáky, kteří mají základní znalosti z oblasti trestního práva, vědí, co je protiprávní jednání, a že je ve společnosti nežádoucí, úroveň znalostí se zjistí při první diskuzi, bylo by vhodné v předcházející vyučovací hodině občanské výchovy se základům trestně právní problematiky věnovat

Nejobtížnější: udržet kázeň ve třídě, k čemuž pomůže přítomnost policisty, který musí žáky zaujmout a vysvětlit jim, že znalosti, které v hodině získají, jim mohou pomoci v dalším životě

Aktivizace: provede policista, který žákům vypráví některé skutečné případy, které žáky zaujmou

Učební úlohy: žáci dostanou vypracovat písemnou domácí úlohu, ve které mají odpovědět na otázky:

- Napište čtyři slova mající souvislost s trestnou činností.
- Napište tři případy protiprávního jednání.
- Která z těchto slov nemají souvislost s trestnou činností: krádež, papír, bití, noviny, policista, soud
- Komu řeknete, že jste viděli trestný čin?

5. Výchovné možnosti učiva

Žáky vědomosti o protiprávním jednání a trestné činnosti obohatí v mnoha směrech. Žáci se naučí rozpoznávat protiprávní jednání a pomáhá jim najít postoje a názory na páčání trestné činnosti a obecně protiprávního jednání, které odporuje základním principům demokratické společnosti.

6. Organizace vyučovací jednotky

Výuka je frontální, skupinová smíšená vyučovací hodina. Obsahuje prvky osvojování nových vědomostí a dovedností, prvky motivační a opakovací. Počet žáků je jedna třída, nyní 28 žáků.

7. Časový projekt vyučovací jednotky

Celá vyučovací jednotka v délce 45 minut se skládá z praktických částí v délce 10 minut a z částí teoretických v délce 35 minut. Při hodinách občanské nauky, které následují, je možno se k tématu vrátit a doplnit jej podle konkrétních dotazů žáků.

8. Zjišťování výsledků žáků

Znalosti žáků, které ve vyučovací hodině získali, jsou ověřovány na konci hodiny několika orientačními otázkami, které byly položeny různým žákům. V následující hodině občanské výchovy je prováděno další ověření získaných znalostí žáků z ukázkové hodiny didaktickým testem s otevřenými otázkami:

- a) Vysvětlete, co je trestný čin.
- b) Kde se s trestným činem můžeme setkat při volnočasových aktivitách?
- c) Kdo je oběť trestného činu?

V této kapitole byla vypracována příprava na ukázkovou výukovou hodinu s názvem Jak nebýt obětí trestného činu při volnočasových aktivitách, týkající se prevence trestné činnosti z pohledu potenciálních obětí trestných činů. Příprava je dostatečná k tomu, aby bylo možno výukovou hodinu realizovat. V praxi však výuková hodina odzkoušena nebyla.

ZÁVĚR

V diplomové práci s názvem *Volnočasové aktivity dětí a mládeže z hlediska trestního práva* bylo hlavním cílem vytvoření struktury vyučovací hodiny, zabývající se primární prevencí kriminality při volnočasových aktivitách s názvem: **Jak nebýt obětí trestného činu při volnočasových aktivitách**. Dílčími cíli bylo vymezit základní pojmy k oběti a pachateli trestných činů z řad dětí a mládeže, dále vymezit základní pojmy týkající se mládeže, a i s ohledem na její specifika z hledisek trestního práva, pedagogiky a psychologie.

Diplomová práce je složena z části teoretické a části praktické. V teoretické části byly zpracovány poznatky a informace získané z odborné literatury odborníků v jednotlivých oblastech. Jednotlivé kapitoly diplomové práce se zabývají volnočasovými aktivitami dětí a mládeže a specifiky dětí a mládeže, trestnou činností z pohledu volnočasových aktivit a některými vybranými konkrétními trestnými činy, fenoménem dnešní doby, kterými je šikana a agrese, primární prevencí trestné činnosti na školách a teoretickými základy tvorby ukázkové výukové hodiny. V praktické části diplomové práce byla vytvořena příprava na konkrétní ukázkovou vyučovací hodinu s tématem „Jak nebýt obětí trestného činu při volnočasových aktivitách“.

Hlavní cíl diplomové práce i dílčí cíle byly splněny, byla vypracována příprava na ukázkovou vyučovací hodinu týkající se prevence trestné činnosti při volnočasových aktivitách pro 2. stupeň základní školy a vymezení základních pojmů k trestné činnosti dětí a mládeže, a to jak pachatelů, tak obětí trestných činů.

SEZNAM LITERATURY A ZDROJŮ

ČERMÁK, I. *Lidská agrese a její souvislosti*. 1. vydání. Žďár nad Sázavou: Fakta 1999. 204 s. ISBN 80-902614-1-8.

ČESKO. *Sbírka předpisů z trestního práva: právní stav k 17. únoru 2016*. Vydání první. Praha: Wolters Kluwer, 2016. 512 s. KZ. ISBN 978-80-7552-189-7.

ČESKO. *Zákon č. 561/2004 Sb., ze dne 24. 9. 2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)*.msmt.cz [online]. © 2004-2019 [cit. 2019-03-09]. Dostupné z <http://www.msmt.cz/dokumenty-3/skolsky-zakon-ve-zneni-ucinnem-od-15-2-2019>

ČESKO. *Vyhláška č. 72/2005 Sb., ze dne 9. 2. 2005 o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů*.msmt.cz [online]. © 2005-2019 [cit. 2019-03-09]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlasaka-c-72-2005-sb>

ELIÁŠ, Karel. ed. a Marek SVATOŠ ed. *Nový občanský zákoník 2014: rejstřík: redakční uzávěrka 26. 3. 2012*. Ostrava: Sagit, 2012. 320 s. ÚZ: úplné znění; č. 900. ISBN 978-80-7208-920-8.

FENYK, J., T. GRÍVNA a D. CÍSAŘOVÁ. *Trestní právo procesní*. 6., aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015. 928 s. ISBN 978-80-7478-750-8.

GRÍVNA, T., P. ŠÁMAL a H. VÁLKOVÁ et al. *Zákon o obětech trestných činů*. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2014, 536 s. ISBN 978-80-7400-513-8

HRČKA, Michal. *Sociální deviace*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. 302 s. ISBN 80-85850-68-0.

HULANOVÁ, Lenka. *Internetová kriminalita páchaná na dětech: psychologie internetové oběti, pachatele a kriminality*. Praha: Triton, 2012. 225 s. ISBN 978-80-7387-545-9.

JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 5. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2016. 976 s. Student. ISBN 978-80-7502-120-5.

HÁJEK, Bedřich et al. *Děti, vedoucí, volný čas*. Praha: Institut dětí a mládeže MŠMT ČR. 2004. 119 s. ISBN 80-86784-06-1

HÁJEK, B., B. HOFBAUER a J. PÁVKOVÁ. *Pedagogické ovlivňování volného času: současné trendy*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008. 240 s. ISBN 978-80-7367-473-1

HÁJEK, B., B. HOFBAUER, a J. PÁVKOVÁ. *Pedagogika volného času*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2003. 105 s. Texty pro distanční vzdělávání. ISBN 80-7290-128-1

CHROMÝ, Jakub. *Kriminalita páchaná na mládeži: aktuální jevy a nová právní úprava v České republice*. Praha: Linde, 2010. 240 s. ISBN 978-80-7201-825-3.

KOLÁŘ, Michal. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011. 332 s. ISBN 978-80-7367-871-5.

LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 4. přeprac. a dopl. vyd. Praha: Grada Publishing 2., 2006. 368 s. ISBN 978-80-247-1284-0.

LINHART, Jiří, ed. *Velký sociologický slovník*. Sv. 1, A-O. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1996. 747 s. ISBN 80-7184-164-1

MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada, 2009. 152 s. ISBN 978-80-247-2310-5.

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY ČR. *Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních 2016.msmt.cz* [online]. © 2016-2019 [cit. 2019-03-05]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/38988/>

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY ČR. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. msmt.cz [online]. © 2017-2019 [cit. 2019-03-09]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/43792/>

OBST, Otto. *Obecná didaktika*. 2. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého, 2017, 176 s. ISBN 978-80-244-5141-1.

POLICIE ČESKÉ REPUBLIKY. *Pomoc obětem trestných činů*. *policie.cz* [online] © 2015-2019 [cit. 2019-02-23]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/clanek/pomoc-obetem-tc-pomoc-obetem-trestnych-cinu.aspx>

POLICIE ČESKÉ REPUBLIKY. *Statistiky kriminality*. *policie.cz* [online] © 2019 [cit. 2019-03-02]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/clanek/statisticke-prehledy-kriminality-za-rok-2018.aspx>

PRŮCHA, J., J. MAREŠ a E. WALTEROVÁ. *Pedagogický slovník*. 4., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003. 322 s. ISBN 80-7178-772-8.

ŘÍČAN, Pavel a Pavlína JANOŠOVÁ. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010. 155 s. ISBN 978-80-247-2991-6.

SKALKOVÁ, Jarmila. *Obecná didaktika: vyučovací proces, učivo a jeho výběr, metody, organizační formy vyučování*. 2. rozš. a aktualiz. vyd., Praha: Grada, 2007. 322 s. ISBN 978-80-247-1821-7.

ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, Jitka et al. *Přehled vývojové psychologie*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2005. 175 s. ISBN 80-244-0629-2.

